

BORBENA DEJSTVA 6. BRIGADE U PERIODU JULI-OKTOBAR 1944.

1. Likvidacija nemačke posade kod Prosike

U drugoj polovini juna 1944. primećen je živ saobraćaj Nemaca na komunikacijama: Gračac—Otrić—Knin—Kistanje—Bribirske Mostine—Benkovac. Motorizovani puk nemačke divizije „Brandenburg“, koji je u maju bio prebačen iz severne Dalmacije, radi učešća u Drvarskoj operaciji, ponovo je vraćen natrag.

Prema navedenim neprijateljskim pokretima, štab 19. divizije došao je do zaključka da Nemci mogu preduzeti novu akciju protiv naših snaga u Bukovici, pa je za tu eventualnost rasporedio svoje jedinice radi odbijanja napada i one su u takvom rasporedu ostale do početka jula.

Pošto do nekog većeg napada Nemaca do toga vremena nije došlo, a prema ranije dobijenoj direktivi Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, štab 19. divizije je odlučio da 5. i 6. brigadu prebaci u Primorje i to:¹⁴⁰

— da obezbedi iskreno mesto na obali i vrši prijem municije, oružja, odeće i hrane, što je trebalo da stiže brodovima sa o. Visa;

— da vrši napade na neprijateljske posade u Primorju i na nemačke položaje za odbranu obale na odseku Prosika—Pirovac;¹⁴⁷

Taj stalni zadatak je umnogome sputavao inicijativu i slobodu manevra njenih brigada, Sto treba imati u vidu pri oceni dejstava i 6. brigade.

Arhiv VII, br. 1—3'2. k. 1010, i Zbornik, V, knj. 29. dok. br. 75.

**Obuku boraca na minobaca-
ču izvodi komandir voda, Da-
ne Ožgović — juna 1944. god.**

— da u granicama mogućnosti izvrši mobilizaciju novih boraca.

Odsek obale Biograd na Moru—Pirovac branile su nemačke jedinice: 891. pešadijski puk i dopunski bataljon 264. divizije i 92. motorizovana brigada. Kao pokretna rezerva 15. brdskog nemačkog korpusa, u rejonu Skradin—Roški sklap, nalazio se 1. puk divizije „Brandenburg“, koja je imala zadatak da interveniše prema konkretnoj situaciji bilo radi pariranja naših napada s kopna, bilo protiv eventualnog anglo-američkog iskrcavanja i u tom cilju je organizovana odbrana obale.

Uz okupatorske snage u severnoj Dalmaciji nalazile su se znatne četničke i ustaške formacije (ove poslednje su bile vrlo aktivne).

Prebacivanje delova 19. divizije, noću 2 3. jula, preko komunikacije Benkovac—Bribirske Mostine, uznemirilo je nemačku komandu zbog pretpostavke da se naše snage kreću ka obali, sa zadatkom sadejstva sa anglo-američkim

snagama koje dolaze iz Italije da bi se iskrcale na našu obalu.

Nemci su u svojim procenama ozbiljno računali sa mogućnošću savezničkog iskrcavanja na odseku obale Biograd—Pirovac, pa su u vezi s tim i preduzeli odgovarajuće mere za odbranu obale. Pored toga, Nemci su se plašili vazdušnog desanta za čije izvršenje ⁴e bio pogodan teren u rejonu Benkovac—Bribirske Mostine—Vukšić—Banjevci, pa su i tu preduzeli odgovarajuće mere za odbranu (pravljenje kamenih piramida, postavljanje minskih polja, itd.).

Brigada je posle izvršenog noćnog marša izvršila raspored svojih jedinica u rejonu istočno od Vranskog jezera i to:

1. bataljon u selu Budak, sa zadatkom zatvaranja pravca od Benkovca;

2. bataljon u s. Radošinovci, sa zadatkom zatvaranja pravca od Vrane;

4. bataljon u s. Donje Ceranje, sa zadatkom obezbeđenja pravca Benkovac—Vrana.

3. bataljon u s. Buković, kao rezerva brigade.

Štab brigade je bio smešten u s. Radošinovci.

U toku 4. jula, jedna neprijateljska četa, ojačana artiljerijom, vrši napad na pravcu s. Ceranje, ali je bila odbijena od strane 4. bataljona. Sve jedinice brigade do 10. jula, odbijaju povremene nemačke i ustaške napade sa pravca s. Vrana, Pakoššana i Benkovca, nanoseći neprijatelju gubitke i ne dozvoljavajući mu da prodre na teren koji su držale naše snage.

Promatrajući aktivnost neprijatelja mogla se prozreti njegova verovatna namera da izvrši neki jači poduhvat protiv naših snaga, pa je štab 19. divizije doneo odluku da se što pre oslobodi obalski sektor od Pirovca do Prosike i taj zadatak je poverio 5. brigadi. U vezi sa ovim, 6. brigada je imala zadatak da zatvori pravac od Pakoššana, onemogućavajući neprijateljsku intervenciju sa te strane; zatim, da ovlada mostom na kanalu koji spaja Vransko jezero sa morem (blizu Prosike) i, najzad, da obezbeđuje naše snage sa pravca Benkovca.

Dobijeni zadatak je bio vrlo složen, pa se štab 6. brigade našao pred problemom koji je bilo teško rešiti: kako

u tajnosti postaviti zasedu na putu koji iz Pakošтана vodi ka Prosiki, s obzirom na blizinu neprijateljskih posada; zatim, kako osvojiti most na kanalu kod Prosike koji je neprijatelj branio, zauzimajući položaje iza jakih kamenih zidova što su pružali odličan zaklon.

U ovakvoj situaciji štab brigade je odlučio da jedan bataljon uputi čamcima preko Vranskog jezera — ostavljajući jednu njegovu četu kao zasedu na putu koji vodi od Pakošтана — sa zadatkom da sa leđa izvrši napad na neprijateljsko uporište u Prosiki. Ovaj poduhvat je trebalo izvršiti iznenada, u najvećoj tajnosti i što je moguće pre u toku noći 11. 12. jula.

U toku 11. jula, 1. bataljon, koji je dobio ovaj zadatak, pripremao se za njegovo izvršenje. Na istočnoj obali Vranskog jezera prikupljeno je nešto rasušenih čamaca, koje su meštani sakrili u grmlju pored obale. Rupe na ovim čamcima trebalo je krpama zatvoriti.

Padom mraka bataljon je prikrivenim prilazima stigao do obale jezera i izvršio ukrcavanje u čamce. Prvim čamcem upućena je preko obale jedna desetina sa dva puškomitraljeza, koja je imala zadatak da obezbedi iskrcavanje bataljona od iznenadnog napada neprijatelja. Zatim su se otisnuli i drugi čamci.

Na polovini jezera nastala je izvesna panika kod boraca u ostalih desetak čamaca. Naime, neki čamci su počeli da propuštaju vodu i već su bili skoro puni do polovine. Pretila je opasnost od potapanja. Borci i rukovodioci bataljona su bili skoro svi Bukovčani i Ličani i nisu znali da plivaju. U ovoj situaciji komandant brigade, koji se u jednom od čamaca prevezio sa komesarom bataljona Spirom Bjedovom (koji je tada ujedno i komandovao bataljonom, pošto je komandant bataljona bio poginuo) naredio je tada da jedan deo boraca porcijama i kapama izbacuje vodu iz čamaca, a drugi da vesla u pravcu iskrcavanja. Ovo se pokazalo spasonosno i ceo bataljon se nepaženo prebacio na suprotnu obalu. Mesto iskrcavanja se nalazilo u predelu Modrave. Komesar bataljona je odredio jednu četvu, koja se odmah izdvojila i krenula ka putu Pakošтанe—Pirovac i na severnom delu u Modravama posela položaje radi obezbeđenja i akcije 5. brigade, i napada 1. bataljona 6. brigade.

Delovi (1. brigade, posle izvedene akcije na Nemce u Modravatna, odmaraju se na obali Vranskog jezera — juni 1944. godine

Pošto je bataljon izbio na navedeni put, nastupao je u borbenom rasporedu prema kanalu na Prošici i napao odsek od obale Vranskog jezera do obale mora koji su branili Nemci.

Prostor Modrave je pokriven maslinjakom, sa nisko spuštenim granama i pun je ograda i gomila izvađenog i iskrčenog kamenja iz vinograda, a sve to čini ozbiljne prepreke, pa je teško prohodan i po danu, a kamoli noću, te je bataljon sporo nastupao. Vatra nije otvarana sve dok naš streljački stroj nije naišao iza leđa na iznenađene Nemce.

Borba je trajala svega jedan sat. Postignuto je potpuno iznenađenje pošto neprijatelj nikako nije mogao pretpostaviti da bi naše snage mogle da ga napadnu iza leđa. Počeo se braniti, ali usled noći i pometnje, izmešan sa našim borcima, više je tražio spasa u bekstvu i skrivanju. Ceta koja je imala zadatak da ovlada mostom, brzo ga je zauzela. 5. brigada je ovladala dominantnim visom Tustica i spojila se na kanalu sa 1. bataljonom 6. brigade. Time je u potpunosti izvršen zadatak, koji je dobijen

od štaba divizije, ali od najavljenog dolaska brodova sa materijalom nije bilo ni glasa.

Tako, i pored neobičnog zalogaja i hrabre akcije 1. bataljona 6. brigade nije bilo došlo do prihvata materijala.

Držanje boraca i starešina 1. bataljona 6. brigade u ovoj vrlo složenoj akciji bilo je za svaku pohvalu.

Nemci su imali sledeće gubitke: 20 ubijeno, 31 zarobljeno; dok broj ranjenih nije poznat, a svakako je bio znatan. Od materijala je zaplenjeno: 5 puškomitraljeza, 25 pušaka, 6 pištolja, 4 automata, 2 tromblonske puške, 2 telefona i 5 kilometara telefonskog kabla, kao i izvesna količina municije i hrane. Uništen je jedan tenk i oštećeno 7 kamiona.

Brigada nije imala gubitaka sem 1 ranjenog.^{4U}

Prelaz 1. bataljona 6. brigade preko Vranskog jezera i njegovo ubacivanje u pozadinu Nemaca predstavlja primer odvažnosti i veštine komandnog kadra i boraca. Odluka štaba 6. brigade da prebaci jedan svoj bataljon preko jezera, između neprijateljskih uporišta u Pakoštanima i Prošici je bila vrlo smela, ali je krunisana uspehom.

Štab brigade nije naročito isticao ovaj uspeh u operativnom izveštaju štabu divizije zbog neuspeha jedinica koje su bile stavljene pod komandu „Primorskog sektora“, pa zbog toga nije dovoljno uočio vrlo uspešan rezultat opisanog poduhvata.

2. Borbe 2. bataljona 6. brigade u sastavu Primorskog sektora

Štab 19. divizije je imao podatke o jačem grupisanju nemačkih snaga u Vrani i Pirovcu i o dolasku jedne četničke brigade u Bribirske Mostine, pa je iz toga zaključio da neprijatelj priprema napad na snage divizije, koje su se nalazile u neposrednoj blizini obale. Zbog toga je doneo odluku da se u Primorju, gde se do tada nalazila divizija, ostavi grupa od tri bataljona (uzet je po jedan iz 14, 5, i 6. brigade: pod komandom novoformiranog štaba „Pri-

^{4c} Ranjen je vodnik Boško Vukojević.

morskog sektora",^{14*} a sve ostale snage divizije da u toku noći 13/14. jula izvrše pokret u pravcu Bukovice, prelazeći put Benkovac—Bribirske Mostine. Ideja štaba divizije je bila da izvlači glavne snage ispod udara jačih neprijateljskih snaga, a da grupu bataljona ostavi za svaku eventualnost, računajući da manje snage, manevrom i pokretom, mogu lakše izbeći opkoljavanje i uništenje od strane neprijatelja. Na ovaj način štab 19. divizije je želio da zadrži izvesnu snagu u Primorju radi obezbeđenja dela obale za prihvatanje ratnog materijala koji dolazi sa ostrva Visa.

Štab divizije je noću 13/14. jula sa 5. i 6. brigadom izvršio pokret i prešao put Benkovac—Bribirske Mostine i u zoru stigao na slobodnu teritoriju Bukovice. Na prostoru u Primorju ostao je štab Primorskog sektora sa pet bataljona (tu su uračunati Bataljon narodne odbrane, koji je formiran početkom jula, a imao je svega 65 boraca i obezbeđivao 40 težih ranjenika u Banjevcima, a njih je trebalo brodovima prebaciti na ostrvo Vis, i Stankovački bataljon iz sastava Benkovačkog partizanskog odreda, formiran posle 14. brigade, u čiji sastav su ušli bataljoni štaba grupe partizanskih odreda).

Raspored bataljona Primorskog sektora je bio:

— 1. bataljon 5. brigade poseo je za odbranu položaj: Moravača (k. 324)—V. Gradinu (trig. 326)—Boboštak (k. 193);

— 2. bataljon 6. brigade: sa jednim vodoni 2. čete je zatvarao pravac Kolarina—Vukšić; sa 1. četom pravac: Pristeg—Stankovci; sa 3. četom pravac: D. Ceranje—Dobra voda; štab bataljona sa 2. četom (bez jednog voda) koja je zadržana kao rezerva nalazio se u Dobroj Vodi;

— 2. bataljon 14. brigade poseo je položaj na liniji: Zmijavača lug (k. 264)—Plješevica (k. 208);

— Stankovački bataljon poseo je položaj za odbranu na liniji: Mujića—Grumila—Debeljak;

^{14N} Za komandanta ovog štaba određen je bio Ante Gvardijol, po povratku sa lečenja nalazio se pri štabu divizije, a do ranjavanja je bio komandant 7. brigade, koja se nalazila u Lici. Za komesara je određen Srećko Vodopija, do tada član OK KPH za Zadar, koji je i poginuo u ovim borbama.

— Bataljon narodne odbrane sa ranjenicima nalazio se u Banjevcima.

U zoru 14. jula nemačka 92. motorizovana brigada, 3. bataljon 1. puka divizije „Brandenburg“, delovi 2. i 3. bataljona 891. pešadijskog puka 264. nemačke divizije i četničkih brigada Leteće i Kosovske (zbog ovog napada su stigle iz rejona Knina), otpočeli su napad na bataljone Primorskog sektora. U napadu su učestvovali i sve druge kvinslinške jedinice iz Ravnih kotara i Primorja i to: Skradinski četnički odred, 7. ustaška brigada, kao i ustaška milicija iz sela oko Benkovca i Biograda.

Štab Primorskog sektora je izdao zapovest bataljonima za odbranu i čekao napad neprijatelja.

Nemačke pešadijske i motorizovane snage, podržane tenkovima i artiljerijom, nastupale su pravcima: Benkovac—Pristeg; Vrana—Radašinovci; Donji Lepur—Dobra Voda; Ostrvičke Lišane—Stankovci; Bribirske Mostine—Stankovci; Skradin—Putičanje, Pirovac—Putičanje.

Zbog jakog pritiska neprijateljskih snaga 2. bataljon 6. brigade se povukao i poseo nove položaje za odbranu, na liniji: Zečeva glava (k. 217), Visoka (k. 262).

2. bataljon 14. brigade, pred nadmoćnim neprijateljskim snagama se isto tako povukao preko s. Radašinovci na položaje na Mulizu.

Radi zajedničke odbrane sa pravca Vrana i Benkovca štab 2. bataljona 6. brigade sastao se u 10 časova na Visokoj sa štabom 2. bataljona 14. brigade da bi se dogovorili. Tom prilikom je odlučeno da 2. bataljon 6. brigade čvrsto drži Visoku, a 2. bataljon 14. brigade Muliz.

Za to vreme Nemci su vršili jak pritisak na 3. četu 2. bataljona 6. brigade, koja se povukla sa Zečeve glave, posle čega su Nemci ušli u Radošinovce. Štab 2. bataljona je uputio 2. četu da u sadejstvu sa 2. bataljonom 14. brigade brani Muliz, i da se na taj način čvršće veže sa 2. bataljonom 14. brigade. Oko 12 sati je u rejon Visoko, gde se nalazio 2. bataljon 6. brigade, stigao komandant sektora. Pola sata kasnije 1. četa 2. bataljona 6. brigade počela je da se povlači s jugozapadnih padina Visoke, a nakon toga su se sa tih položaja povukle i ostale snage. Po napuštanju ovih položaja, organizovaniji otpor mogao se pružiti jedino na k. 173 i Goriviku. U 13 sati, pošto je video da su

Nemci ovladali Kulinom, komandant sektora je odlučio da, radi organizacije odsudne odbrane, privuče 2. bataljon 6. brigade na liniju Gorivuk—k. 173, a 2. bataljon 14. brigade na liniji Jazvik (k. 221) i Kumac (trig. 221); dok je 1. bataljon 5. brigade, upornom odbranom, u rejonu s. Velima, imao da zadrži Nemce do mraka.

Nemci su u toku dana uspeli da sa pravca Stankovci odbace 2. bataljon 5. brigade, koji je kasnije poseo položaje za odbranu na istočnim padinama Gorivuka. Do pada mraka se pred njima povukao i 2. bataljon 14. brigade i poseo položaje za odbranu na liniji: Jazvik—Kumac.

Pošto su Nemci ovladali Stankovačkim brdima, u štabu sektora je oko 15,30 sati održan sastanak. Na sastanku je diskutovano da li da se u toku noći probija u Bukovicu ili da se produži borba do sledećeg dana. Ocenjeno je da Nemci vrše napad s ograničenim ciljem; naime, da prodorom ka Stankovcima žele da spreče mobilizaciju koju su sprovodile jedinice 19. divizije. Neuspeh jedinica Primorskog sektora ocenjen je kao posledica slabo organizovane odbrane. Konstatovano je da se nije znala stvarna jačina neprijatelja, što je dobrim delom usledilo zbog toga što su izveštaji bili nepotpuni i što su kasno stizali (2. bataljon 6. brigade poslao je prvi izveštaj u 10,30 sati; 1. bataljon 5. brigade u 11 sati i ovaj izveštaj je stigao u štab sektora tek u 14 sati). Radi zaštite ranjenika (za koje se nije znalo kada će biti prebačeni na Vis), štab sektora je odlučio da prihvati i produži borbu i u toku 15. jula. Traženo je depešom od štaba 19. divizije da se sa severa napadne put Skradin—Benkovac i time olakša situacija. Ali ova depeša nije stigla u štab divizije, jer kurir nije mogao da nađe radio-stanicu OK KPH za Šibenik. Kako ni štab divizije nije preduzeo efikasne mere za praćenje situacije u Primorju, to je izostala pravovremena intervencija glavnine njegovih snaga.

Pošto su ovladali Stankovačkim brdima, Nemci su procenili da snage Primorskog sektora mogu pokušati proboj preko rečice Gudiće, pravcem Debeljak—Glavica (k. 180)—Brine (k. 121) i dalje na sever. Da bi ovo sprečili, oni su iz Bribirskih Mostina aktivirali svoje i četničke sna-

ge,¹¹¹ koje su posle 16 sati, sa dva tenka i pešadijom na 10 kamiona, stigle u Malu Cistu i odmah počela napad na Gradinu. Izveštaj o ovome napadu (koji se kasnije preneo i na Mujića-grumilu) poslat je štabu sektora u 18 sati, a ovaj ga je primio tek u 19,30.

I na ostalom delu fronta Nemci su produžili napad, dejstvujući osnovnim pravcem Stankovci—Orljenik—Muića-grumila i Banjevci—Dazlina. Naročito je žestok napad bio na 1. bataljon 5. brigade u zahvatu puta Stankovci—Grljenik—Kosa. Ovaj bataljon je, koristeći protivtenkovske mine i ručna protivtenkovska sredstva, uspeo da uspori nemački napad. U 18 sati je 1. četa, koja je povučena iz s. Klarića, posela Muića-grumilu na koju su napali Nemci od M. Ciste, a dva voda 3. čete povukla su se iz Grljenika na Celinku (k. 238). Zatim su jedan vod 3. čete 1. bataljona 5. brigade i jedan vod 1. čete 2. bataljona 6. brigade počeli da se povlače sa Gorivuka, zbog čega su se i ostale snage 2. bataljona 6. brigade povukle sa Krajnog. U izveštaju štaba 2. bataljona 6. brigade kaže se da se njegova četa povukla zbog povlačenja voda 3. čete 1. bataljona 5. brigade sa Gorivuka. Komandant sektora je pokušao da protivnapadom povрати izgubljene položaje, ali bez rezultata i Nemci su do 20,30 časova ovladali Gradinom (k. 159), Čelnikom i selom Kašić.

U takvoj situaciji štab sektora je naredio da se skрати front i da bataljoni posednu sledeće položaje: 1. bataljon 5. brigade — Debeljak i Muića-grumilu; 2. bataljon 6. brigade — Plišivicu (k. 180) i Stadin (k. 193); a 2. bataljon 14. brigade da se prikupi između Gradine (brig. 273) i Platna.^{5J}

Od Stankovaca i M. Ciste Nemci su uporno napadali 1. bataljon 5. brigade na Muića-grumili i Debeljaku. Koristeći noć, oni su u s. Gaćezele dovukli svoje i četničke snage i jednim delom snaga napali u pravcu Debeljaka, a drugim u toku noći poseli liniju V. i M. Tucanj—Glavica (k. 180)—Plana (k. 111)—Lisac (k. 104). U 21.30 časova 1. bataljon 5. brigade bio je prisiljen da se povuče sa Debeljaka i Muića-Grumile na južne padine Brda. Ovim su Nemci čvrsto stegli obruč oko grupe bataljona Primor-

«» Arhiv VII, dok. 4 4, k. 1022.

¹⁵¹ Arhiv VII. dok. br. 4/4, k. 1022.

skog sektora i sa posednutih položaja mogli su uspešno da tuku te snage ako one pokušaju proboj u Bukovicu. Snagama Primorskog sektora ostao je još samo greben Stadin—Gradina—Sopalj—Kulaš, ali na njemu nije bilo uslova za produženje borbe u toku narednog dana.

Naše snage nisu pretrpele velike gubitke i njihov moral je ostao na visini, ali su bile premorene i ostale sa vrlo malo municije. Nemci su imali povoljne uslove da ih u toku sutrašnjeg dana unište, ukoliko one ne uspeju da se probiju u Bukovicu. Slabo izviđanje i izveštavanje i pogrešna procena snaga i namera neprijatelja doveli su do toga da štab sektora do pola noći nije dovoljno uočio nadmoćnosti neprijatelja i svu težinu situacije u kojoj su se našle njegove jedinice.

Pošto su izgubljeni najjači položaji, štab Primorskog sektora je 14. jula uveče održao sastanak sa štabovima bataljona na kome je sagledana težina situacije. Sastanku su prisustvovali i starešine komande područja kao i politički radnici sa terena. Oni su na osnovu iskustva iz prethodnih ofanziva tvrdili da Nemci neće u toku sutrašnjeg dana pretraživati zatonski rejon, pa su zato predlagali da sve jedinice predane na tom području. Ovaj predlog je odbijen. Imajući u vidu težinu situacije i naređenje štaba 19. divizije da se ne upušta u jače borbe, štab Primorskog sektora je dolučio da se u toku noći glavnim snagama (1. bataljon 5. brigade, 2. bataljon 6. brigade i 2. bataljon 14. brigade) probije preko r. Guduće u Bukovicu. Položaj na desnoj obali Guduće, kuda se trebalo probiti, neprijatelj je već bio poseo, ali štab sektora za ovo još nije znao. Kapetan Bursać je dobio zadatak da u širem rejonu Sopalja, „bunkerise“ ranjenike, što je on s uspehom uradio.¹⁸²

Posle ovog sastanka bataljoni su počeli pripreme za pokret, ali do 23 časa nisu svi uspeali da se prikupe, pa je štab sektora, videći da do zore neće moći da pređe preko puta Skradin—Bribirske Mostine, odlučio da se sa jedinicama povuče u širi rejon Zatona i tu predam, a da se iduće noći probije u Bukovicu. Bataljonima je naređeno da za predanak zauzmu sledeće položaje: 1. bataljon 5. brigade: položaj Plana (k. 111)—Glavica; 2. bataljon 6. bri-

¹⁸⁵ „Zabunkerisati“ je značilo zakopati neki materijal, ili za ranjenike izraditi skloništa u zemlji.

gade: položaj Kosa (k. 130)—V. i M. Mrdakovica, a 2. bataljon 14. brigade: položaj između Lozovca i Podlisca. Odluka je polazila od pretpostavke da ovaj teren neće biti napadnut.

Pokret bataljona počeo je tek 15. jula oko 1 čas. U toku marša štab sektora je od kurira komande mesta Vodice doznao da je neprijatelj poseo Planu i Glavicu. Otkrivanje neprijatelja u širem rejonu Zatona iznenadilo je štab sektora, pa je on delimično promenio odluku i naredio 1. bataljonu 5. brigade da posedne Lisac i Kosu i ispita situaciju na Plani, a 2. bataljonu 6. brigade da posedne V. i M. Mrdakovicu.

Oko 7 sati nemačke snage su sa pravca i Lisca i s. Gaćezeza, podržane snažnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom, napale 1. bataljon 5. brigade na Kosi, pa je štab sektora odlučio da se bataljoni, pod zaštitom 2. čete 1. bataljona 5. brigade na Kosi, probijaju preko Mrdakovice, Kulaša i Soplja na severozapad. Oko 7,30 časova osmotren je pokret od približno 150 nemačkih vojnika iz s. Iribunja u pravcu Soplja, s čelom u visini Kozare.

Bataljoni su odmah počeli da izvršavaju postavljeni zadatak. 1. bataljon 5. brigade krenuo je pravcem Mrdakovica—Ledine—Vicine—s. Spadine. 2. četa ovog bataljona, koja je na kosi osiguravala odstupnicu, bila je ubrzo odsečena od glavnine i odbačena u pravcu Vodica, zbog čega su ostale snage pri povlačenju bile izložene vatri sa Kose. 1. bataljon 5. brigade je sa Mrdakovice odbacio neprijateljske delove i produžio izvlačenje u pravcu Spadina. 2. bataljon 6. brigade kretao se pravcem M. Mrdakovica—Pirnica—Sv. Ivan—Sopalj, a dva voda 3. čete su se odvojila na Mrdakovici i probijala se u pravcu Vodica. 2. bataljon 14. brigade kretao se pravcem Benkovac—Kulaš. Proboj ovim pravcem zaustavljen je ispred linije Sopalj—Malinica. U vinogradima, u rejonu Malinice, 1. bataljon 5. brigade sudario se s neprijateljskom kolonom, čije je čelo bilo iznenađeno, pa se povuklo malo unazad. Međutim, pod pritiskom glavnih neprijateljskih snaga, ovaj naš bataljon je bio prisiljen da odustane od proboja tim pravcem i krene pravcem Malinica—Gorjak. Mitraljeska četa kretala se na levom krilu bataljona, u nameri da se dohvati bezimernih kota severno od Gorjaka. Nemci

su je sačekali na ovim kotama i skoro potpuno uništili. Glavnina 1. bataljona nije se mogla probiti preko Gorjaka. Tražeći slabo posednuta mesta u neprijateljskom rasporedu, ona se probila pravcem Rogušica—Rust—Paljevina—r. Guduća—šuma Brine. Jedan deo ostalih bataljona probio se sa 1. bataljonom, a drugi su se {»sakrivali u kamenjaru i grmovima. Za to vreme je 2. bataljon 14. brigade, po naređenju komandanta sektora, imao da posedne Kulaš i Kovču i da sa njih štiti proboj glavnine. Bataljon je jednom četom poseo Kovču, drugom Kulaš. Ove čete su uspešno štatile izvlačenje glavnine, ali je u toku borbe četa na Kulašu bila odsečena od glavnine i odbačena u pravcu s. Tribunja, dok se četa na Kovči jednim delom probila za glavinom (ostali su se posakrivali). Treba istaći zalaganje i hrabrost čitavog komandnog kadra za vreme ovih borbi. U toku proboja ka Brinama junački je poginuo Srećko Vodopija, politički komesar sektora, a ranjeni su član politodela divizije Blažo Jovanović i zamenik političkog komesara 1. bataljona 5. brigade.

Za čitavo vreme borbi u Primorju štab 19. divizije nije znao o napadu Nemaca i ništa nije preduzeo, smatrajući da oni neće biti spremni za napad još za 4—5 dana. Tek je drugog dana borbe štab 5. brigade, izviđajući sela Bulić i Lišane, saznao za ove borbe i shvatio da su jedinice na Primorju u teškoj situaciji.

Potom je, da bi pomogao opkoljenim jedinicama, štab 19. divizije izdao hitno naređenje da 5. brigada sa tri bataljona napadne sela Donji Lepuri, Bulić i Ostroviške Lišane, a da 6. brigada, preko sela Podvorice i Podgrađe, izvrši pritisak na Benkovac. Brigade su počele napad 15. jula posle podne.

5. i 6. brigada su zauzele neka od pomenutih sela, ali nisu uspele da preseku put Skradin—Benkovac.

Napad glavnine 19. divizije počeo je suviše kasno, ali je ipak u izvesnoj meri oslabio neprijateljska dejstva protiv naših snaga koje su se probijale iz obruča. 5. i 6. brigada su produžile napad i u toku noći 15/16. jula i u toku noćne borbe zapadno od Bribirskih Mostina pomogle da se snage Primorskog sektora probiju istočno od ovog sela. Potom je 16. jula glavnina 19. divizije prekinula borbu.

Prema podacima koji su dati u izveštajima posle ovili teških borbi, obostrani gubici bili su veliki, naročito kod grupe bataljona 19. divizije.¹⁵³ Sigurno je da su neprijateljske snage prvog dana borbe imale veće gubitke nego snage Primorskog sektora. Međutim kasnije, pošto su naši bataljoni bili sabijeni u obruču, naši gubici su bili veći. Ne raspolaže se proverenim podacima o nemačkim gubicima, ali se računa da oni prelaze 100 mrtvih i ranjenih.

Štab 19. divizije je učinio grešku što je formirao novu grupaciju od po jednog bataljona iz svake brigade. Ali, ako je uopšte trebalo ostavljati snage te jačine, svakako bi bilo bolje da je ostavljena jedna brigada sa svim svojim bataljonima. No, u ovoj situaciji, kada su se imali podaci o grupisanju neprijateljskih jedinica radi napada na 19. diviziju, njene snage svakako nije trebalo cepati već ih u celini povući u Bukovicu ili, što bi bilo još bolje, s obzirom na odnos snaga, sačekati neprijatelja i naneti mu velike gubitke. Tu grešku je priznao i sam štab 19. divizije.¹⁵⁴

Ovaj neuspeh grupe bataljona snažno se odrazio na jedinice divizije u to vreme. 2. bataljon 6. brigade trebalo je popunjavati i ponovo mu vraćati veru u borbenu mogućnost. Štabu 2. bataljona je zamereno na slabom komandovanju i držanju njegovih jedinica, ali su mu se priznavale i objektivne teškoće.

¹⁵³ Podaci štaba 19. divizije o ukupnim gubicima govore da je najveće gubitke imao 1. bataljon 5. brigade. Iz okruženja u šumu Brine probilo se od 150 boraca svega 80, a u Bukovicu je stiglo R5. Sledećeg dana u bataljon se vratilo 25 boraca. 2. bataljon 6. brigade imao je 6 mrtvih i 24 ranjena borca i rukovodioca.

U svome izveštaju štabu 8. korpusa od 28. jula kaže: „Naš štab u svome radu imao je propuste, koji su, takođe, prouzrokovali takvo stanje. To naročito važi za slučaj u Primorju. Nismo smjeli ostaviti različite jedinice iz brigada 1 dati im takav štab koji nije bio u stanju ostvariti jedinstvo komande nad istima. Tu se osjetilo da nismo dovoljno zrelo procijenili i prozreli namjeru neprijatelja. (Zbornik, t. V, k. 29, dok. br. 95 — str. 533, knj. 31, dok. br. 20. str. 108).

3. *Razbijanje neprijateljskog napada na Bukovicu i obezbeđenje napada 5. brigade na Oklaj*

Pošto su se bataljoni, koji su bili privremeno u sastavu „Primorskog sektora“ uz velike gubitke izvukli iz obruča, Nemci su počeli da grupišu svoje snage oko Bukovice u rejonima: Benkovac, Smrdelj, Roški slap, Đevrska, Kistanje, Knin, Prevjės, Zrmanja, Otrić, Gračac, Obrovac.¹⁵⁵

19. divizija je sa svim svojim jedinicama bila prikupljena u Bukovici, i to: 5. brigada u Erveniku, 14. brigada u Mokrom polju i 66. brigada u rejonu Zegar—Krupa—Bilišane.

Od štaba 19. divizije, 6. brigada je dobila zadatak da zatvori pravce koji iz Gračaca i Obrovca vode u Bukovicu i da bude spremna za odbijanje nemačkog napada.¹⁵⁶

U vezi s tim štab 6. brigade je rasporedio svoje bataljone i dao im sledeće zadatke:

1. bataljon da zatvori pravac Obrovac—Zegar, posedajući položaje za odbranu na liniji: V. Greblje, trig. 335—k. 223—k. 270;

2. bataljon da zatvori pravac koji iz Gračaca preko Golubića vodi u Krupu i Zegar, posedajući položaj za odbranu na Trebačniku, trig. 250;

4. bataljon da spreči nastupanje Nemaca na pravcu koji iz Like preko Malovana i Dubokog do la vodi ka Krupi, s tim da posedne položaje za odbranu na Tremzini, trig. 1175—k. 933;

3. bataljon je određen u brigadnu rezervu u s. Krupa; štab brigade u s. Krupa.

Nemci su 24. jula u 6 časova preduzeli od Prezida, preko Golubića, napad u pravcu s. Krupe. Pošto na tom pravcu nije bilo naših snaga, štab 6. brigade je tu upotrebio svoj 3. bataljon koji je bio u rezervi.

U početku je neprijatelj odbijen u pravcu Golubića, ali su mu posle pristigla pojačanja i on je oko 14 časova nastavio nadiranje prema Trebačniku, uprkos jakog ot-

To FU bili 891. pešadijski puk 264. divizije, 1. motorizovani puk divizije „Brandenburg“ i jedinica 373. divizije, koji su se nalazili na komunikaciji: Knin—Prevjės—Zrmanja—Otrić—Gračac.
»¹⁵⁶ Arhiv VII. dok. br. 22—6, k. 1010.

pora 3. bataljona, koji je bio ojačan desetarskim i delegatskim kursom brigade i udarnom grupom. Istog dana su Nemci u 6 časova od Obrovca napali u pravcu s. Bilicane—s. Zegar na 1. bataljon koji je bio prinuđen da se povuče u s. Zegar. U 13. časova Nemci su preduzeli nadiiranje od Obrovca na pravcu s. Zelengrad—s. Medvide. Da bi zaustavio neprijatelja, štab divizije je na ovaj pravac uputio Bataljon narodne odbrane 2. i 4. bataljon 5. brigade. Kad su ova dva bataljona stupila u borbu, štab divizije je naredio prikupljanje cele brigade kod s. Subotić.

Pravcem Benkovac—Zegar neprijatelj je 24. jula nastupao i stigao do Šupijake (k. 381). Na odseku Kunovac—Visibaba ovaj pravac je branio 1. bataljon 5. brigade.

Pravac s. Rujišta—s. Ervenik i s. Mokra Polje—s. Ervenik branio je 4. bataljon 14. brigade i on je bio prinuđen da se, pod pritiskom jačih neprijateljskih snaga, 24. jula do 15 časova povuče na liniju Jagodnjak—s. Bukarica.

Štab 19. divizije je saznao 24. jula oko 10 časova da je neprijatelj potisnuo Kninski partizanski odred od Rujišta na Čengića—Stanove i da nadire prema s. Kučević, pa je odlučio da sa 14. brigadom (tri bataljona) i Kninskim partizanskim odredom u 15 časova izvrši protivnapad. Do tog vremena je neprijatelj bio izbio na liniju Mujina-glava (k. 557)—(k. 493), a jedna druga neprijateljska kolona sa Prevjesa izbila je u s. Kopinjavac (o kojoj se nije ništa znalo).

Neprijatelj je bio nadmoćniji i ubrzo je odbacio 14. brigadu i Kninski partizanski odred, čija se glavnina povukla u Čengić-Stanove i Sarajice (391), dok je njegov 4. bataljon bio odbačen od sela Bukarice prema zapadu.

Istog dana u 18,15 časova, štab 19. divizije je odlučio da prebaci sve svoje snage južno od r. Zrmanje, s tim da 6. brigada ostane u žegarima do mraka, a 14. brigada da odbaci neprijatelja iz rejonu s. Ervenik. Ovakvu je odluku štab divizije doneo zbog toga što su veće neprijateljske snage bile angažovane u području severno od r. Zrmanje, s ciljem da ovladaju r. Zrmanjom, na odseku Obrovac—Zegar—Ervenik—Prevjes, i tako zatvore područje Bukovice sa severa.

Stab divizije 24. jula uveče izdao je zapovest za prebacivanje snaga u navedeni prostor.¹⁵⁷

5. brigada se prikupila 25. jula do 2 časa kod s. Subotići. U međuvremenu je 1. bataljon 6. brigade, koji se nalazio na levoj obali reke, prešao u toku noći r. Zrmanju kod Prndelja i stigao u rejon Turovac—Duboki Dol. Situacija kod 14. brigade bila je nešto otežana jer je neprijatelj napadao koncentrično, a jedna manja njegova kolona izbila je u zaselak Romići. Ova brigada se preko s. Tonkovca i r. Zrmanje uspešno prebacila na njenu desnu obalu. Tako su se sve jedinice 19. divizije našle grupisane na istom prostoru, na kojem su bile okružene u februaru u operaciji „Ziethen“.

6. brigada je bila prikupljena u Dubokom Dolu i Turovcu i uveče 28. jula upućuje svoja dva bataljona (3 i 4) pravcem selo Kučević—Tvanković radi protivnapada na neprijatelja koji je nastupao tim pravcem, sa zadatkom da ga odbaci u pravcu s. Mokro Polje preko r. Zrmanje.

Napadom na neprijatelja, koji je držao položaje na liniji k. 378—k. 407—k. 490 i Jagodnjak, k. 190, bataljoni 6. brigade su uspeali oko 15 časova da ga potisnu i nateraju na povlačenje u pravcu Kistanja. Time se 28. jula situacija izmenila u korist jedinica 19. divizije, i neprijatelj je počeo na svim pravcima da se povlači iz Bukovice, oduštajući od daljih napada¹⁵⁸

U borbama vođenim od 23. do 28. jula 6. brigada je nanela neprijatelju ozbiljne gubitke (91 mrtav, od kojih je bilo 5 oficira).

6. brigada je imala 10 poginulih, 16 ranjenih i 2 zarobljena).¹⁵⁹

Arhiv VII, dok. br. 23 — 1/6 k. 1020.

¹⁵⁷ 23. jula po odluci štaba 8. korpusa, 20. i 9. diviziju su otpočele sa napadom na četnička i ustaška uporišta u dolini reke Cetine. (Zbornik, t. V. knj. 31, dok. br. 82).

¹⁵⁸ Poginuli: Duro Obradović, komesar bataljona 5. brigade, koji je zastupao bolesnog komesara 6. brigade Stevu Maoduša; Milan Bjedov, vodnik iz 1. bataljona; Ivan Vodopija, komandir čete 2. bataljona; Tomo Carokalo, vodnik 3. bataljona i još izvestan broj boraca.

Ranjeni su: Vlada Toman, pomoćnik komesara čete iz 3. bataljona; Ive Carakalo, komandir voda iz 3. bataljona i Spiro Pirjak, pomoćnik komesara čete iz 4. bataljona i još neki borci.

Zaplenjeno je 7 puškomitraljeza. 11 pušaka, 1 automa i jedan pištolj.

Udarina grupa brigade uništila je na putu Gračac—Obrovac jedan tenk i jedan kamion.

Posle uspešnog razbijanja ponovne nemačke ofanzive na Bukovicu od 24. do 28. jula, koja je imala za cilj okruženje jedinica 19. divizije i njihovo odsecanje od prirodnih položaja Velebita na reci Zrmanji, jedinice 6. brigade su se prikupile u rejonu Žegar—Parčiči—Bilišane.

Pošto je njihov plan protiv 19. divizije propao, a u međuvremenu su 9. i 20. divizija 8. korpusa preduzele napad u dolini reke Cetine na četnička i ustaška uporišta, Nemci su uputili motorizovani puk nemačke divizije „Brandenburg“ u pravcu Knina i Kosova kao pomoć četnicima i ustašama.¹⁸⁰

Ostale nemačke jedinice su se povukle u polazne rejone.

Da bi pomogao napad 9. i 20. divizije, štab 19. divizije je odlučio da jednim delom svojih snaga pređe reku Krku, upadne u Prominu, i napadne ustaške snage u Oklaju. U slučaju uspeha napad bi se produžio u pravcu Kosovske doline, Knina i Vrbnika.¹⁸¹

Prema zapovesti štaba 19. divizije od 1. avgusta, 5. brigada je dobila zadatak da pređe r. Zrmanju, upadne u Prominu i likvidira ustaški garnizon u Oklaju.

Ostale dve brigade (6. i 14) imale su zadatak da osiguraju napad 5. brigade, i to po sledećem:

14. brigada da, posedajući liniju Mokro Polje—Očestovo—Radučić, obezbedi akciju 5. brigade i ne dozvoli prodor neprijatelju od Knina u pravcu Kistanja;-

6. brigada da osigura napad 5. brigade od Benkovca i Roškog slapa, pogodnim dejstvom sa linije: Roški Slap—Smerdelje—Varivode—Deverske.

U zapovesti štaba divizije naglašeno je da 6. brigada obrati osobitu pažnju na pravce; Deversko—Kistanje i Bulaje—Kistanje i naročito je upozoreno da se ne sme dozvoliti da neprijatelj pređe liniju: Carigradska draga—Bjelanovići—Krnete—Vinogradine—Macure.

Zbornik, t. V, knj. br. 31, dok. br. 82.

Zbornik, t. V, knj. br. 31, dok. br. 4, str. 14.

Istom zapovešću štab divizije dao je zadatak 1. bataljonu 6. brigade da posedne najpogodnije položaje u rejonu s. Brguda, radi sprečavanja neprijateljskog prodora od Benkovca u pravcu Brguda i Dobropoljaca.

Štab 6. brigade je naredio:

1. bataljonu da postupi po zapovesti štaba divizije;
2. bataljonu da brani položaje na liniji: Zečevo—k. 234, radi zatvaranja pravca Đevrske—Kistanje;
3. i 4. bataljonu da napadnu neprijateljsko uporište u s. Smrdelju, gde se nalazilo 130 četnika i jedna četa Nemaca.

Sve jedinice 19. divizije su, da bi izvršile dobijene zadatke, preduzele pokret u 20 časova.

Već u 23 časa istog dana počeo je napad na Smrdelje 3. bataljon sa severa a 4. s juga.

4. bataljon je potisnuo četnike sa pojasa spoljnog obezbedenja i, goneći ih, ušao u Smrdelje, a oni su se u panici povukli u pravcu Roškog slapa. Međutim, na zadnjoj ivici sela dalje nadiranje naših snaga zaustavio je jak otpor Nemaca. Nemci su isto tako zaustavili i 3. bataljon koji je napadao s juga.

U toku borbe, koja je trajala čitavu noć 1/2. avgusta, naše snage nisu uspele da unište nemačku posadu u Smrdelju. Nemci su se bili jako utvrdili. Sve kuće, koje su inače sazidane od kamena, bile su pretvorene u jake otporne tačke, a kamene ograde ispred i oko njih bile su porušene da bi se stvorio brisani prostor. Sem toga, u toku borbe, Nemcima je pristizalo pojačanje iz s. Đevrske, čime je stvorena opasnost da naše snage dobiju udarac u leđa, pa se 4. bataljon u zoru morao povući na polazne položaje.

U mrak 2. avgusta 3. i 4. bataljon su bili izvučeni sa polaznih položaja koji su se nalazili južno od s. Smrdelje i zaposeli liniju: Smrdeljski gaj—reka Krka, gde su zanoćili. Tu su ih 3. avgusta u 7 časova napali Nemci i četnici, dolazeći iz Smrdelja i s. Đevrske.

Uz podršku jake minobacačke i artiljerijske vatre, neprijatelj je uspeo da odbaci naše snage sa položaja i da stigne do zaseoka Lalića—Stanovi.

Pošto je neprijatelj svojim prodorom ugrožavao izvlačenje 5. brigade iz Promine preko reke Krke, štab 6.

brigade je doneo odluku da ga napadne i odbaci u pravcu s. Smrdelj i s. Deverske.

Predveče 3. avgusta 2, 3, i 4. bataljon su preduzeli protivnapad i ubrzo odbacili Nemce i četnike u pravcu Smrdelja i s. Deverske.

U ovim borbama neprijatelj je imao znatne gubitke: 35 mrtvih, 37 ranjenih i 6 zarobljenih.

Gubici 6. brigade su bili: 2 mrtva i 7 ranjenih.¹⁰²

5. brigada je noću 1/2. avgusta uspjela da pređe reku Krku, i zauzme Oklaj, posle čega se ponovo preko r. Krke povratila u Bukovicu.¹⁰³

4. Obezbeđenje transporta ranjenika iz Bukovice do mora ž prihvata materijala sa ostrva Visa

Posle uspešnog obezbeđivanja napada 5. brigade na Okalj,¹⁶⁴ 6. brigadi je naređeno da se prikupi u s. Dobropoljci, da bi se veći broj ranjenika prebacio do morskog obale, gde ih je trebalo ukrcati u brodove i prevesti u korpusnu bolnicu na ostrvu Visu. Zatim, na obali je trebalo prihvatiti ratni materijal i opremu sa brodova pre nego što prime ranjenike.

U toku 5. avgusta 6. brigada se prikupila u s. Dobropoljci, gde je od divizijske bolnice primila oko 70 teških i nepokretnih ranjenih boraca, koje je trebalo preneti bilo na konjima ih nosilima.

Okružni Narodnooslobodilački odbor je uputio oko 300 žena, dece i staraca, koji su, zbog terora Nemaca, ustaša i četnika, morali da napuste svoja ognjišta, pa je

»: poginuo je i pomoćnik komesara čete Mile Lakatoš.

5. brigada je u napadu na Oklaj postigla veliki uspeh, nanoseći neprijatelju teške gubitke: 254 mrtvih, 321 ranjenih i 50 zarobljenih. Ubijen je ustaški komandant-potpukovnik Emil Kečet. Zaplenjeno je: 1 teški bacač sa 90 mina, 1 protivkolska puška, 5 puškomitraljeza, 113 pušaka, 1 automat, 2 pištolja, 100 ručnih bombi, 9 bicikala, 1 telefon i veće količine odeće, obuće i hrane. Uništeni su: 1 oklopni automobil, 1 kamion i 1 teški mitraljez (Zbornik, t. V, knj. 33, dok. 73).

»^M Arhiv VII. reg. br. reg. br. 29—1/6, k. 1020.

i njih trebalo prebaciti u Egipat.^{1,15} Sa ovim transportom je, po naređenju Vrhovnog štaba, poslato i oko 40 boraca i starešina, koji su ranije služili u vazduhoplovstvu kao piloti ili avio-mehaničari, radi obuke i preuzimanja aviona koje su nam dali saveznici (dve eskadrile tipa „Spitfire”¹⁶

Oko puta kojim je trebalo proći bile su načičkane ustaške i četničke jedinice, a u Benkovcu se nalazio jedan bataljon 891. puka 264. nemačke divizije i bataljon motorizovanog puka divizije „Brandenburg” (ostali deo puka Nemci su bili uputili u dolinu reke Cetine, gde je usledila ofanziva 9. i 20. divizije 8. korpusa), pa se o tome moralo strogo voditi računa.

Noću 5/6. avgusta brigada je sa ranjenicima i kolonom naroda izvršila pokret preko puta Benkovac—Bribirske Mostine, pravcem: s. Dobropoljci—s. Vukšić—M. Cista—Banjevci. U prethodnici se nalazio 4. bataljon, a od ustaških posada, kolonu su obezbeđivali sa pravca s. Lisičić 2. bataljon a sa pravca s. Lišane 3. bataljon.

Jedna grupacija Nemaca i ustaša, ojačana sa dva tenka, bila je organizovala zasedu na delu puta gde je izvodio najpogodniji i najkraći pravac za prelaz iz Bukovice i Primorja i kuda su jedinice 19. divizije najčešće prelazile.

Kad je 4. bataljon, koji se nalazio u prethodnici, već prešao preko puta u 2 sata, a 2. i 3. bataljon su posedali položaje levo i desno od pravca kuda se kolona kretala, neprijatelj je na kolonu otvorio jaku mitraljesku i topovsku vatru iz tenkova. Pošto je noć bila vrlo tiha, kretanje se moglo čuti i na većem udaljenju pa je tako otkriven prelaz kolone. Ovom prilikom bio je ponovo ranjen izvestan broj od ovih teških ranjenika koje je brigada prebacivala. Ipak se kolona, s obzirom na tešku situaciju u kojoj se našla, probila sa relativno malim gubicima.

1. bataljon je uspeo da održi red i da bez panike prebaci teške ranjenike i izbeglice.

¹⁸³ Sa o. Visa izbeglice su prebacivane brodovima u Italiju, a odatle u Egipat, gde su smeštene u bivši engleski vojnički logor u El Šatu u Sinajskoj pustinji. Računa se da je njihov ukupan broj dostigao oko 30.000.

¹⁶ Neki od njih su već krajem avgusta leteli iznad naše zemlje.

U zoru 6. avgusta brigada je stigla u rejon s. Banjevacu.

U toku dana su se borci bataljona a tako isto ranjenici i izbeglice odmarati, razmešteni po maslinjacima i vinogradima. Zabranjeno je bilo svako kretanje, s obzirom da se brigada nalazila u blizini odseka obale, gde je trebalo izvršiti ukrcavanje u brodove. Nemci su bili poseli obalu po grupnom sistemu, pa su tako svaki prilaz obali sa mora mogli da otkriju.¹¹⁷

Brigada je pokušala 6. avgusta uveče da odbaci Nemce sa obalnog odseka k. Tuštica—Tijesno, ali u tome nije uspeła, te su se jedinice povukle u svoje polazne rejone. Sledeći dan je protekao u odmaranju, bez pokreta jedinica ili pojedinaca po rejonu u kojem su se nalazili.

7. avgusta u 23. časa brigada je ponovila napad na nemačke položaje na istom odseku obale. Snage 1. i 2. bataljona napale su Nemce u pravcu Pirovca i uspele su da ih posle kraće borbe odbace do samog Pirovca. Bataljoni su se zadržali na dostignutoj liniji i tu organizovali odbranu sa ciljem da sa tog pravca obezbede ukrcavanje ranjenika i izbeglica. 4. bataljon se postavio u odbranu prema visu Tuštici i Prosiki (na kanalu između Vranskog jezera i mora) i nije imao borbi. Tako je otvoren deo obale kod „Kamena“ pa su ranjenici i izbeglice ubrzano prelazili preko puta i spuštali se ka obali, kojoj se približavao ugovoreni brod pošto mu je bio dat signal da može prići. Borci 3. bataljona su odmah predavali ranjenike posadi broda koja ih je smeštala, a oni su pri silasku s broda uzimali džakove sa odećom, sanduke sa municijom, sanitetskim i drugim materijalom. Na ovaj način se vrlo brzo odvijalo ukrcavanje ranjenika i izbeglica, a i istovar raznog materijala koji je slagan na obalu. Po završenom poslu brod je otplovio u pravcu Visa. 2. bataljon je tada povučen sa pravca Pirovca radi prenošenja materijala zajedno sa 3. bataljonom u rejon s. Banjevci. Dok su ova dva bataljona prenosila materijal, 1. i 4. bataljon su držali pogodne položaje i obezbeđivali ovaj prenos sve do zore kad su se i oni povukli u polazne rejone.

¹¹⁷ Obalni pojas od Vranskog jezera do Šibenika branile su snage 893. puka 264. nemačke divizije, čiji se Stab nalazio u Šibeniku.

U toku dana bataljoni su se odmarali a posebne patrole prikupljale su po okolnim naseljima tovarnu stoku radi prenošenja materijala u Bukovicu.

Uveče 7. avgusta, brigada je sa materijalom izvršila pokret u Bukovicu, pravcem: s. Banjevci—Bulić—Brgud — preko puta Benkovac—Lišane. Ona se vraćala drugim pravcem pošto je pravac kojim je bila došla na obalu bio otkriven.

U zoru 8. avgusta brigada je stigla u s. Brgud, gde je predanija i uveče produžila pokret u pravcu Parčića, i tu je say materijal predala intendanturi divizije.

Štab divizije upućuje brigadu u rejon Žegar—Bilišane, sa zadatkom zatvaranja pravca Obrovac—Žegar.

Prema naredenju divizije štab 6. brigade 15. avgusta upućuje 1. i 2. bataljon na put Benkovac—Bribirske Mostine, gde je trebalo da prahvite ratni materijal koji je dotle prebacivala 5. brigada.

Radi postavljanja zaseda na putevima Benkovac—Bribirske Mostine— i Đevrske—Kistanje, divizija prebacuje brigadu u rejon s. Bjeljina, ali tih dana neprijatelj nije vršio nikakve pokrete pa je postavljanje ovih zaseda ostalo bez akcije. Ovo vreme je korišćeno za sređivanje jedinica i vojno-stručnu i političku nastavu sa borcima i starešinama. 27. avgusta brigada se pripremala za napad na ustaško uporište u Pridragi, ali do toga nije došlo, pošto je u međuvremenu stiglo naredenje od štaba divizije da se ona što pre prikupi u Zegaru, gde je imala da primi zapovest radi dejstva na putu Gračac—Otrić. Brigada je naredila svom 3. bataljonu da se iz Bilišana prebaci u Žegar i da tu sačeka ostale bataljone brigade.

5. Zatvaranje pravca od Otrića prilikom napada 9. divizije na Gračac

Radi povezivanja slobodne teritorije severne Dalmacije sa oslobođenom teritorijom južne Like, kao i potpunog prekida neprijateljskog saobraćaja na putu Gospić—Gračac—Knin, štab 8. korpusa je odlučio da razbije nemačke i četničke snage u rejonu Gračaca i da tu postavi svoje jedinice i time stvori povoljne uslove za dej-

stva na putu Bihać—Otrić—Knin, koji je za neprijatelja bio od osobitog značaja.¹¹⁸

U Gračacu su se nalazili: štab 2. bataljona 383. puka nemačke 373, legionarske divizije sa jednom ojačanom četom. Gračačka četnička brigada i Medački četnički odred — svega oko 700 vojnika. Na Smrekovcu (trig. 858), Vučjem vrhu i Čulumu nalazili su se 6. četa 2. bataljona 383. nemačkog puka (bez jednog voda) i četnički odred „Radusini” — svega oko 150 neprijateljskih vojnika. Duž puta Knin—Donji Lapac bili su delovi 373. legionarske divizije, delovi domobranske 2. lovačke brigade i delovi 1. Ličkog četničkog korpusa; u Obrovcu 7. četa 2. bataljona 383. puka 373, legionarske divizije; u Lovincu 35. bataljon 4. ustaške brigade i u rejonu Crnopca (trig. 1404) četnički odred „Velebit”.

Za napad na neprijateljske snage u rejonu Gračaca, 8. korpus je angažovao: 9. diviziju, 3. brigadu 35. divizije, 6. brigadu i jedan deo 5. brigade 19. divizije, zatim Kninski i Zadarski partizanski odred koji su na prevoju preko Velebita kod Popove kape zatvarali pravac Obrovac—Gračac.

Prema zapovesti za napad na Gračac, štab 8. korpusa dao je 19. diviziji zadatak da sa jednom brigadom izvrši osiguranje navedene operacije od pravca Otrića i Srba, posedanjem položaja za odbranu na Uniji: Šuplje brdo (k. 896), Ljut (k. 1162), Gola mila (k. 985) i Popova muda (k. 851), a da sa ostalim snagama aktivno dejstvuje na put Padene—Deverske—Kistanje—Bribirske—Mostine—Benkovac—Obrovac. Po prijemu zapovesti, štab 6. brigade je 27. avgusta po podne izvršio pokret sa svoja tri bataljona u pravcu žegara, gde je sačekan dolazak 3. bataljona, koji se nalazio u Biišanima.

Štab 6. brigade je stigao u Zegar pre svojih bataljona i prema dobijenom zadatku, radi zatvaranja pravca od Otrića i Srba, naredio:

— 1. bataljonu da posedne položaje na liniji: k. 851—k. 796;

— 2. bataljonu da posedne položaje na liniji: Gola mila, (k. 985)—k. 908;

¹¹⁸ Arhiv VII, reg. br. 38—1 6, k. 1020.

— 3. bataljonu da posedne položaje na liniji: Šuplje brdo (k. 896)—Crni vrh—Gradina (u s. Velika Popina):

— 4. bataljonu da ostane u Zelića-Stanovima, kao brigadna rezerva. Posle napornog marša, brigada je rano ujutro 8. avgusta odbacila neprijatelja sa Debelog brda (trig. 851) a zatim posele određene položaje.

Istog dana oko 10 časova Nemci su od Otrića preduzeli napad, nastupajući jednom kolonom pravcem prema Malovanu, a drugim pravcem prema Velikoj Popini, sa ciljem da preko Jabuke i Glogova izmanevrišu odbranu 6. brigade.

Nemački napad na položaje 1. i 2. bataljona trajao je do 16 časova, ali bez rezultata, pa su tada Nemci počeli da se povlače prema Otriću.

Nemačku kolonu od 30 kamiona, koji su prebacivali pešadijske jedinice, u pokretu preko V. Pojinc, radi proboja ka Glogovu, dočekao je vatrom 3. bataljon, koji je držao Gradinu, iznad crkve u s. Popini.

Nemci su posle kraće borbe, u kojoj su imali znatne gubitke (28 poginulih; broj ranjenih nije poznat; jedan kamion je uništen), bili prinuđeni na povlačenje u pravcu Otrića.

Uveče 28. avgusta 1. bataljon je bio povučen u Trnovac u brigadnu rezervu. Da bi ojačao odbranu 6. brigade i obezbedio napad 9. divizije na Gračac, štab divizije je uputio dva bataljona 5. brigade sa kojima je bio i brigadni štab.

Štab 6. brigade, pošto je 29. avgusta u zoru uputio 1. bataljon u rejon s. Smrdljivac radi obezbeđenja pravca, koji iz Otrića vodi južno od Lipaća, i radi odbrane južnih padina k. Lipaće, premestio se u Turovac.

Kao što se i očekivalo neprijatelj je ujutro oko 10 časova znatno jačim snagama nego prethodnog dana krenuo u napad od Otrića u pravcu Gračaca. Uz podršku jake artiljerijske vatre on je prisilio naše delove na povlačenje, a zatim ovladao Debelim brdom i Golom milom. Težište njegovog napada bilo je usmereno na snage 4. bataljona, koji je odbacio i ovladao Grubišić-Stanovima. Međutim, 4. bataljon sređuje svoje snage, jakom vatrom zbuñuje neprijatelja, juriša sa dve čete, goni neprijatelja i nanosi mu znatne gubitke.

Toga momenta 1. bataljon vrši protivnapad na Debelo brdo — (k. 798) i Popova muda i, uz upotrebu teških bacača i sadejstvo 4. bataljona 5. brigade, odbacuje neprijatelja. Osetivši se ugroženim i plašeći se opkoljavanja, neprijatelj se u neredu povukao za Otrić, izgubivši 1 tenk od 25 tona.

Bataljoni 5. brigade su preuzeli od 1. bataljona 6. brigade položaje na Popovim mudima, odakle su u toku 30. avgusta odbili ponovne napade Nemaca sa pravca Otrića. pa su se 31. avgusta povukli po naređenju štaba divizije u Zegar, a ove položaje ponovo je preuzeo 1. bataljon C. brigade. U zoru 31. avgusta Nemci su napali na položaje 1. bataljona, usmeravajući napad na Lipać, koji je branila jedna četa. Ona se pod jakim pritiskom Nemaca povukla u pravcu Paripovca, gde je ceo 1. bataljon poseo položaje za odbranu. U podne istog dana Nemci su se povukli u pravcu Otrića, a 1. bataljon se 1. septembra prebacio u Turovac. U ovim borbama naši gubici su bili: jedan mrtav i pet ranjenih.

3. bataljon se nalazio u s. Popina (zaselak Labusi) i njemu je upućeno naređenje da se prebaci u rejon Turovca, s obzirom na to da njegovo dejstvo na tome pravcu nije bilo više aktuelno, pošto napad 9. divizije na Gračac nije uspeo i ona se povukla istočno u rejon Bruvno-Glogovo. "n

Kako je 1. bataljon odbačen sa Lipaća, 4. bataljon je po naređenju štaba brigade poseo položaje Pena—Tremzina. Ovladavši sa k. Lipać, Nemci su produžili napad na položaje 4. bataljona i kad su prišli na blisko odstojanje na njih je iznenada otvorena jaka vatra i oni su, pretrpevši ozbiljne gubitke, zauzeli pogodne zaklone, a njihova artiljerija je počela tući. Svi nemački pokušaji da odbace 4. bataljon nisu uspeali i oko 16 časova on preduzima protivnapad, te se Nemci povlače u pravcu Sučevića (u ovim borbama oni su imali oko 27 mrtvih).¹⁷⁰ Uveče oko 20 časova brigada se prikupila u rejonu Turovac da bi se odmorila, obezbeđujući se sa pravca Gračaca i Otrića.

O napadu na Gračac vidi izveštaj štaba 9. divizije štabu 8. korpusa. Zbornik, t. V, knj. br. 33.

"» Zbornik, t. V, knj. or. 33, str. 486.

6. brigada je u borbama od 28. avgusta do 5. septembra 1944. godine nanela Nemcima sledeće gubitke: ubijeno 208, a zarobljeno 17 nemačkih vojnika; zaplenjeno 3 puškomitraljeza i 19 pušaka;¹⁷¹ uništeno 2 tenka, 3 kamiona i 1 oklopni automobil. Naši gubici su bih: 9 mrtvih i 41 ranjen.¹⁷⁸

6. brigada je do 5. septembra izvodila akcije u rejonu Turovac—Smrdljivac—Paripovac, zatvarajući pravce od Otrića i Malovana, a potom se prebacila na slobodnu teritoriju Bukovice u vezi sa planiranim napadom na Benkovac.

6. Borbe za Benkovac

Vojna situacija u severnoj Dalmaciji 7. septembra bila je ovakva: područje Benkovca napustili su 1. puk divizije „Brandenburg“ i 92. motorizovana nemačka brigada; primećene su veće neprijateljske motorizovane kolone koje su se od Drniša, preko Knina, kretale za Bihać; Nemci su napustili Skradin i Zaton i prestali su sa svim radovima na utvrđivanju obale.

Prema ovakvoj situaciji, štab 19. divizije je doneo odluku da 4. brigadu orijentiše na komunikacije Zrmanja—Knin i Roški slap—Bribirske Mostine, sa zadatkom da ometa neprijateljski saobraćaj, a da sa 5. i 6. brigadom uništi ustaške i četničke formacije u Ravnim kotarima. Štab divizije je rešio da prvo likvidira neprijateljski garnizon u Benkovcu.

Benkovac, centar Ravnih kotara, leži na komunikaciji Bribirske Mostine—Zadar, a zemljište oko njega je ravničasto i otkriveno. Čitav pojas oko grada bio je dobro organizovan za odbranu sa velikim brojem bunkera od armiranog betona. Posadu u Benkovcu su sačinjavali: 2. bataljon 891. pešadijskog puka 264. nemačke divizije, ojačan sa 2 tenka i 2 oklopna automobila; 5. bataljon 7. usta-

Podaci o gubicima Nemaca uzeti su iz bojne relacije 6. brigade, Arhiv VII. reg. br. 38—1/6. k. 1020.

¹⁷¹ Poginuli: Ante Budija, komandir čete; Ivan Sprljak, zamjenik komandira čete, Nikol Jurlina, vodni delegat iz 2. bataljona i Milan Lapoš, komandir čete Iz 1. bataljona.

ške brigade i Benkovačka četnička brigada.¹⁷¹ Ukupna jačina ovog garnizona iznosila je oko 1.000 neprijateljskih vojnika.

Naše snage:

5. udarna brigada raspoređena u rejonu Jagodnje, i to:
1. bataljon u G. Jagodnji, sa osiguranjem od Benkovca;
2. bataljon u D. Jagodnji, sa obezbeđenjem od Biograda i Vrane;
3. bataljon u Polači, sa obezbeđenjem od Nadina;
4. bataljon u Stankovcima, a naređeno mu je da se prebaci u Jagodnju; štab brigade u Polači. Vrše se pripreme za napad na garnizon Škrabrnja. Komandant 5. brigade Stanko Parmač postavljen je za komandanta 19. divizije.

Glavnina 6. udarne brigade bila je na prostoru Karina, a jedan njen bataljon u Brgradu. Komandant brigade Damjanovič Danilo, postavljen je na dužnost načelnika štaba 19. divizije.

Stab divizije je 8. septembra 1944. godine izdao naređenje brigadama za napad na Benkovac, po kome je 5. udarna brigada dobila zadatak da blokira neprijateljski garnizon sa južne, a 6. udarna brigada sa severne strane. Dato je uputstvo da se nemačka komanda pozove na predaju, upozoravajući je da je garnizon blokiran. Ako do predaje ne dođe trebalo je izvršiti odlučan napad radi likvidiranja neprijatelja.

Jedinice 5. brigade dobile su sledeće zadatke:

- 1. bataljon da izbije u s. Sopot;
- 2. bataljon da napada s. Perušić i Podlug;
- 3. bataljon da sa tri čete izbije u s. Rošević, a jednu četvu da zadrži u rezervi.

Jedinice 6. udarne brigade dobile su zadatak:

- 1. bataljon da preko Popovića Vrha — k. 300 vrši pritisak na Atlagić-Kulu;
- 2. bataljon da zatvara pravac Obrovac—Benkovac u visini k. 354 (Vršeljak);
- 4. bataljon da zatvara pravac Benkovac—Mostine;
- 3. bataljon da ostane u rezervi.

Jedinice 5. udarne brigade krenule su na izvršenje zadatka u 20 časova. Most na Kliševici srušio je 3. bataljon. U s. Sopotu u zoru uhvaćena su dva milicionara. 1. bata-

¹⁷³ Zbornik, t. VIII, knj. 2, dok. br. 18.

ljon izbija na k. 183, 181 i 176, i pošto je neprijatelj slabo reagirao, produžava napad u pravcu Grubića i Krekića-glavice, ostavljajući jednu četu na ranijim položajima, u slučaju potrebe prihvata. U 8 časova, pod zaštitom vatre teških bacača i protivkolskog topa, brzim naletom zauzima Grubića i Krekića-glavicu. U početku neprijatelj nije pružao jak otpor, ali, pošto je dobio pojačanje, pokušava da povrati izgubljene položaje, no bez rezultata. Međutim, oko 15 časova on ponovo prelazi u napad pod zaštitom jake minobacačke vatre i uspeva da odbaci 1. bataljon, koji se povlači na položaje k. 183, 181 i 176. Istovremeno jedna četa 2. bataljona upada u s. Perušić, ali se morala ubrzo vratiti zbog otpora nadmoćnijih ustaških snaga.

Stab 19. divizije donosi odluku da 9. septembra energično napadne Benkovac sa svoje dve brigade i u tu svrhu su otpočele potrebne pripreme.

5. udarna brigada je imala sledeće zadatke: 1. bataljon napada istim pravcem, kao i prethodnog dana; 2. bataljon napada na jugoistočni deo grada, obezbeđujući se od Perušića; 4. bataljon napada jugozapadni deo grada; dok 3. bataljon zatvara pravac Benkovac—Zadar. U 20 časova bataljoni prelaze u napad. 1. bataljon vodi ogorčenu borbu za Grubića i Krekića-glavicu (bezimene kote s. Sopota), koje tri puta prelaze iz ruku u ruke, ali neprijatelj uspeva da ih zadrži; 4. bataljon stiže do kasarne (istočno od k. 154), produžavajući dalje napredovanje prema gradu. 2. bataljon prodire do same žičane prepreke i jedna njegova četa pravi kroz nju prolaz, upada u grad, na juriš zauzima prve zgrade i u njima se odmah utvrđuje. Istim pravcem 2. bataljon ubacuje još jednu četu koja nastavlja dublje prodiranje u grad, goneći u energičnom naletu pokolebanog neprijatelja i povezujući se sa 4. bataljonom, koji je u tom vremenu na svome pravcu prodro u grad.

Prema snagama 6. udarne brigade neprijatelj se nalazio na kosi i severnoj ivici Benkovac—Sela. 1. bataljon jurišem odbacuje Nemce, čisti Benkovac—Selo i na leđima neprijatelja upada u grad, gde se spaja sa bataljonom 5. udarne brigade.

6. udarna brigada nije zatvorila pravac Benkovac—Atlagić-Kula—Smilčić, već je sve svoje snage usmerila

pravcem Benkovac—Selo—Benkovac, i na taj način ostavila veću prazninu, koju neprijatelj odmah koristi i počinje sa izvlačenjem svojih jedinica u pravcu Smilčića. U ovom izvlačenju neprijatelj je duže vremena bio izložen jakoj bočnoj vatri jedinica 6. brigade, usled čega je pretrpeo veće gubitke, ali je uspeo da izvuče znatan deo svojih snaga iz potpunog okruženja i da ih spasi od uništenja.

Preostale tačke otpora u gradu bile su brzo savladane i Benkovac je oslobođen 10. septembra u zoru.

Do dolaska pozadinskih organa radi preuzimanja vlasti 4. bataljon 5. brigade je održavao red u gradu.

U ovoj borbi neprijatelj je pretrpeo sledeće gubitke: ubijeno 257, ranjeno 115 i zarobljen 161 neprijateljski vojnik; zaplenjeni su 2 bacača 81 m m, 4 teška mitraljeza, 2 „šarca“, 1 puškomitraljez, 1 protivkoLska puška, 1 automat, 493 puške, 18 pištolja, 40 konja i 71 kola raznog drugog materijala.¹⁷⁴

Iz zatvora je oslobođeno 75 pristalica NOP-a.

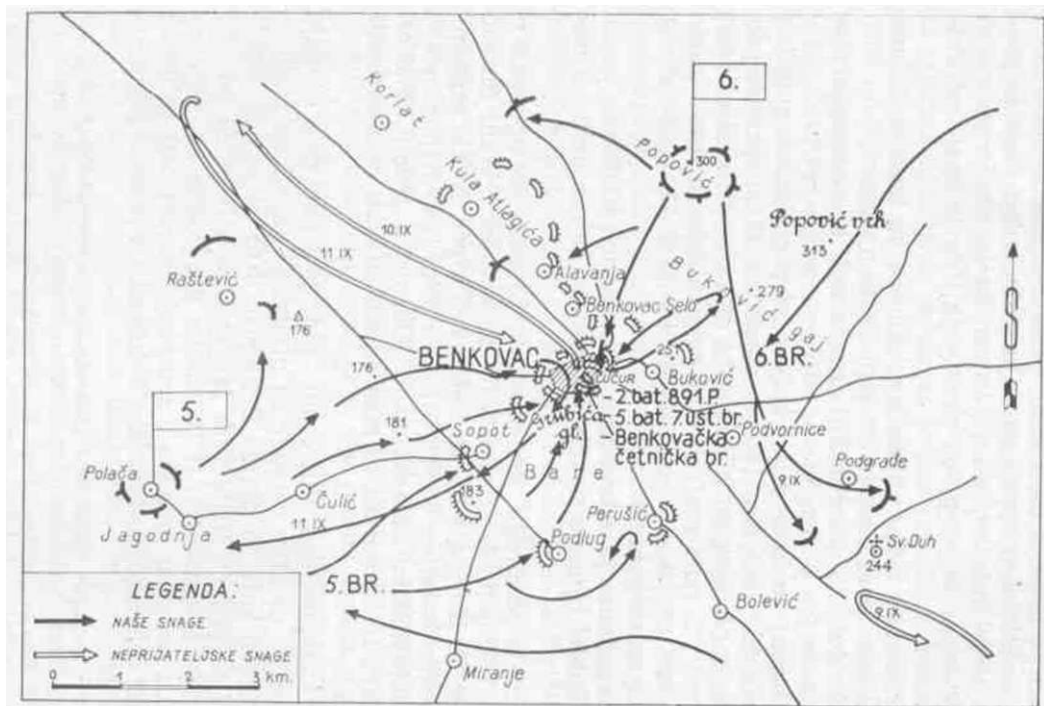
Gubici brigade su bili 3 poginula, 10 ranjenih i 1 nestao.¹⁷⁵

Po oslobođenju Benkovca 6. brigada je upućena u rejon s. Popovići, sa zadatkom da zatvori i brani pravac koji iz D. Karina vodi za Benkovac. Noću 10/11. septembra jedan bataljon 6. brigade je u toku noći napao ustaše u franjevačkom samostanu u Karinu, a jedan bataljon ustaše u Kruševu. ali ih nisu uspeli izbaciti iz navedenih mesta.

11. septembra ujutro 891. puk 264. nemačke divizije i delovi 7. ustaške brigade su preduzeli napad na jedinice 5. brigade koje su držale Benkovac, i to sa pravca Smilčića i sa pravca Bribirskih Mostina, sa ciljem da ponovo ovladaju Benkovcem. U 10 časova pre podne 12. septembra, uz podršku tenkova i artiljerije, neprijatelj je uspeo da uđe u Benkovac i potisne 5. brigadu u pravcu Jagodnje

¹⁷⁴ Dragutin Grgurević „Devetnaesta severnodalmatinska divizija“, Institut za istoriju radničkog pokreta — Zagreb. 1964.

¹⁷⁵ Ranjeni rukovodioci 6. brigade: iz 3. bataljona Bodža Lazar, vodnik, Vladimir Curović, Nikola Đukić, zamenik komesara 3. bataljona: iz 4. bataljona komandir čete Šime Ajduković, Danijel Dević i Đuro Macura, vodnici.

Napad ita Benkovac (8—11 novembar 1944.)

i Polače, odakle je vršila napade na komunikaciju D. Karin—Benkovac.¹⁷⁰

Ovo privremeno oslobođenje Benkovca i nanošenje osetnih gubitaka neprijatelju imali su veliki značaj za podizanje borbenog morala i jedinica 19. divizije i naroda u severnoj Dalmaciji. S druge strane, nastupila je demoralizacija kod četnika i ustaša na prostoru Ravnih kotara, pa je to dovelo da je njihov otpor bio znatno oslabio.

7. Rezultati tromesečnog takmičenja

Štab 19. divizije je u prvoj polovini juna dostavio štabu 6. brigade prepis naređenja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske da sve jedinice pod njegovom komandom otpočnu sa međusobnim takmičenjem, koje će trajati 3 meseca. Cilj ovog takmičenja je bio podizanje borbene sposobnosti i nanošenje što većih gubitaka neprijatelju na teritoriji na kojoj je komandovao.¹⁷⁷ Takmičenje se odnosilo na sve vidove života i rada jedinica, kako u vezi sa partijsko-političkim, tako i sa kulturno-prosvetnim i čisto vojnim pitanjima. Štab brigade je proučio naređenje Glavnog štaba i održao sastanke sa štabovima bataljona, na kojima je dato uputstvo kakav duh takmičenja treba da bude po jedinicama, kakva objašnjenja treba dati starešinama i borcima i kako će se bodovati uspesi koji budu postignuti.

Takmičenje je počelo 15. juna, a završeno 15. septembra 1944. godine. Nema dvoumljenja da je i takmičenje doprinelo učvršćivanju 6. brigade. Disciplina je ojačana i smanjen broj slučajeva samovoljnog napuštanja jedinice i odlazak svojim kućama od strane pojedinih boraca. Brigada je bila sposobnija za izvršenje zadataka koji su joj se postavljali. Pored svoje čvrstine i borbene spremnosti jedinice brigade su svaki dan ostavljale sve bolji utisak prave vojne jedinice po redu i disciplini, izvršavanju zadaka (stražarske službe obezbeđenje, marševanje, bivakovanje, izviđanje, tajnost svojih pokreta itd., a i po svom spoljnom izgledu (jednoobrazno uniformisana).

Todor Radošević „Ofanziva za oslobođenje Dalmacije”,
Vojnoistorijski Institut JNA, tom Vm. Beograd, 1965.

>" Zbornik, t V, knj. 28. dok. br. 106.

Svakodnevna nastava, vojnička i politička, po predviđenim programima, dala je vrlo pozitivan rezultat.

Najveću zaslugu za ovako postignuto stanje imala je partijska organizacija, koja je pokretala kadrove i borce na veći rad i zalaganje o svim pitanjima života i rada jedinica.

Brigada je septembra 1944. godine imala 237 članova Partije i 19 kandidata i 183 člana SKOJ-a.

Početkom septembra dotadašnji komandant 6. brigade Danilo Damjanović postavljen je za načelnika štaba 19. divizije, a na njegovo mesto došao je Dušan Bursać, koji je do tog vremena bio njegov zamenik.

Pored manjih nedostataka, rad štaba brigade davao je dobre rezultate i ona je po svojoj borbenoj sposobnosti i političkoj uzdignutosti skoro dostigla 5. brigadu. Takvu su ocenu u to vreme dali štab 19. divizije i štab 8. korpusa, navodeći u svom opštevojnom i organizacijskom izveštaju za avgust Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske:

„Jedinice 19. divizije različite su. Najbolja među njima je 5. brigada, ona je u svakom pogledu svojom čvrstinom, udarnosti itd. najbolja od svih brigada na kopnu i u dosadašnjim akcijama pokazala se vrlo solidna. 6. brigada također je solidna, vrlo malo zaostaje za 5. brigadom. 14. brigada je mnogo slabija. Ona je novoformirana od odredskih jedinica, u svakom pogledu još nedovoljno učvršćena, nesposobna je za izvršenje težih zadataka.“¹⁷³

Stalan priliv novomobilisanih boraca, pa čak i onih koji su bili u neprijateljskim redovima, nametnuli su svim starešinama neprekidan rad sa njima, i u vojnom i političkom pogledu. Ali već dobro učvršćene jedinice 6. brigade su lakše mogle apsorbovati ove nove borce i ulivati im duh koji je do tada vladao u brigadi. Jedan od vidnih uspeha je bio podizanje nivoa znanja nižih starešina, komandira vodova i delegata, koji su bili najbliži borcima. Oni su u ovom periodu već izrasli u starešine, na koje su se mogli osloniti komandiri i komesari četa, i koji su im pomagali u njihovom vojnopolitičkom radu. Duh takmičenja, u vezi sa naredbom Vrhovnog i Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, isto tako je učinio mnogo da starešine svih stepena ulože maksimum truda da im jedinice budu

¹⁷³ Zbornik, t. VIII, knj. 2, dok. br. 18.

bolje od drugih, a time se i borbena sposobnost brigade podigla na veći nivo.

Pošto je ovo takmičenje organizovao Glavni štab NOV i PO Hrvatske, to su sve jedinice pod njegovom komandom u njemu učestvovala. Korpusi su se takmičili međusobno, divizije unutar korpusa, brigade unutar divizije, a bataljoni unutar brigada.

Prema rezultatima takmičenja u određenom periodu koji je bataljon naneo najviše gubitaka neprijatelju, na prvom mestu je bio 4. a zatim slede 1. 3. i 2. bataljon.

U političkom radu, u sprovođenju političke nastave, najveći uspeh postigao je 3. bataljon.

Sumirajući uspehe takmičenja od 15. juna do 15. septembra radi izveštavanja štaba divizije, 6. brigada je za ova tri meseca, prema izveštajima štabova bataljona, u toku borbi ubila, ranila i zarobila ukupno 1243 neprijateljska vojnika, podoficira i oficira. Ovaj rezultat dovoljno govori o borbenoj sposobnosti brigade i o zalaganju njenih starešina.

I Z V E S T A J¹"

o takmičenju od 15. juna do 15. septembra 1944. godine između bataljona 6. brigade u vezi sa narednjem Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske

red. broj naimenovanje	1. bat.	2. bat.	3. bat.	4. bat.	udar. grupa	ukupno
1 ubijeno nepr. pod. i vojnika	250	68	124	252	29	723
2 ubijeno nepr. oficira	8	—	4	4	7	23
3 ranjeno neprijatelj. podoficira i vojnika	50	49	51	158	15	277
4 ranjeno nepr. oficira	1	—	3	5	1	10
5 zarobljeno pod. i vojn.	141	13	15	29	13	213
6 zarobljeno nepr. ofic.	2			1		3
Svega izbačeno iz stroja:						1243

¹* Arhiv VII, kut. 1018, br. 18.

Sopstveni gubici

Red. broj	naimenovanje	1 bat.	2. bat.	3.bat.	4. bat.	udar. grupa	ukupno
1	poginulo boraca i podoficira	16	15	4	3	1	39
2	poginulo oficira		3	1	1		5
3	ranjeno boraca i podoficira	16	26	22	26		90
4	ranjeno oficira			1	2		5
5	zarobljeno vojnika		10		7		17
6	samovoljno napustilo jedinicu	5	19	15	25		64
Svega:							220

Zaplenjeno od neprijatelja:

1. kamiona	18	6. automata , . .	5
2. kola	20	7. signalnih pištolja	5
3. puškomitraljeza raznih	15	8. bombi ručnih	170
		9. pištolja	19
4. pušaka	189	10. pušč. municije . .	58.850
5. lakih bacača . . .	0	11. mine za MB . .	74
Rekvirirano: sitne stoke			1485
krupne stoke			152
konja			47

Uništeno: dvocevni PA mitraljez 1, puškomitraljeza 3, topa 2, bornih kola 7, kamiona 28 i zaplenjena veća količina odeće, obuće i hrane.

8. Dejstva na području severno od komunikacije Obrovac—Zadar

I pored ponovnog zauzimanja Benkovca od strane neprijatelja, štab 19. divizije nije odustajao od planova za oslobođenje Ravnih kotara. Svojim glavnim snagama, 5. i 6. brigadom i Benkovačkim partizanskim odredom,

preduzeo je napad na ustaško-četnička uporišta u Ravnim kotarima; a sa pomoćnim snagama, 14. brigadom i Kninskim partizanskim odredom sprečavao je neprijateljski saobraćaj na komunikacijama Bribirske Mostine—Roški slap i Padane—Zrmanja.

Tako su 5. brigada i Benkovački partizanski odred otpočeli sa napadima između Benkovca i mora u pravcu Zemunika. 14. brigada i Kninski partizanski odred su dejstvovali prema navedenim komunikacijama i ometali neprijateljski saobraćaj. 6. brigada sa Zadarskim partizanskim odredom usmerila je svoje napade na neprijateljske garnizone severno od komunikacije Zadar—Karin.

Noću između 14. i 15. septembra 6. brigada je prešla navedeni put između Smilčića i Karina i napala ustašku posadu u Pridragi, koja se sastojala od delova 6. bataljona 7. ustaške brigade i lokalne ustaške milicije. Ustaše su pružile slab otpor tako da je Pridraga brzo oslobođena. Obezbeđenje sa pravca Smilčića i Karina vršio je 1. bataljon. Jedna kolona od oko 150 Nemaca iz Karina istog dana nastupala je u pravcu Pridrage da bi pomogla ovom garnizonu, ali je bila odbijena od strane 1. bataljona.

Pri odbijanju ove kolone učestvovao je i 3. bataljon sa linije Vidik—Zupčići.

Po oslobođenju Pridrage 6. brigada preduzima dejstva ka liniji Zadar—Nin i njen štab 16. septembra naređuje: 1. bataljonu da napadne četnike u s. Kašić; 2. bataljonu da izvrši pokret za s. Suhovare i zatvori pravac od Zemunika i Murvice; 3. bataljonu da ostane u s. Grčki Islam kao rezerva brigade, a 4. bataljonu da ostane u s. Pridraga, pohvata raspršene ustaše i mobilise nove borce. 1. bataljon nije naišao na otpor u s. Kašić. Četnici su se pre napada delom razbežali a delom predali.

Stab brigade, uočivši da su četnici u Ravnim kotarima potpuno demoralisani, da izbegavaju borbu i da su skloni predaji idućeg dana, 17. septembra u 19 časova, preduzima 1. i 2. bataljonom napad na četnike u s. Smokvić. Četnici ne prihvataju borbu, već beže i sakrivaju se po okolnim selima. Stab brigade, pošto je dobio podatke da neprijatelj namerava da ponovo napadne sa pravca Karina i Smilčića, u toku 18. septembra privlači i 4. bataljon iz Pridrage.

19. septembra delovi 1. bataljona 891. nemačkog puka i 6. bataljon 7. ustaške brigade napali su sa pravca Zadra 2. bataljon 6. brigade i Zadarski partizanski odred, koji su branili položaje na liniji Vedrak—k. 128.

2. bataljon 6. brigade, ojačan odeljenjem teških bacača, uspeva da odbije ovaj napad i neprijatelja prinudi na povlačenje u pravcu Zemunika. 2. bataljon Zadarskog partizanskog odreda ne uspeva da zadrži neprijateljski napad i u 11 časova se povlači u pravcu Rupalj—s. Polešnik i Islam Latinski. Tada štab brigade upućuje svoj 3. bataljon kao pojačanje bataljonu Zadarskog partizanskog odreda. Napadnut sa boka, neprijatelj se povlači u pravcu s. Visočani i Murvica. Ovom prilikom neprijatelj je pretrpeo osetne gubitke.

6. brigada se, da bi napala nemački garnizon u Rožanecu, prikupila u rejonu: Grčki Islam—Latinski Islam—Kožul—Suhovare, a Zadarski odred u Poličniku i Vinjercu.

Da bi obezbedio napade na četnička i ustaška uporišta u Ravnim kotarima sa pravca Rožaneca, u kojem se nalazila nemačko-ustaška posada, a parirao stalnu opasnost sa tog pravca, štab 6. brigade je odlučio da likvidira neprijateljsku posadu u tom mestu.⁸⁰

U Rožanecu su se nalazili delovi nemačkog 891. pešačkog puka i 6. bataljona 7. ustaške brigade — ukupno oko 140 vojnika. Njihovi položaji su bili vrlo jaki: zaposeli su kuće sa jakim zidovima od kamena oko kojih je bilo dosta kamenih ograda, a sem toga tu je bilo izgrađeno i nekoliko betonskih bunkera. Naročito je jako bila utvrđena k. 90. Oko sela je bila bodljikava žica, branjena puščanom i mitraljeskom vatrom neprijatelja.

Za napad na samu posadu u Rožanecu štab brigade je odredio 2. bataljon. Radi obezbeđenja sa pravca Nina i Zadra određen je na položajima u s. Ljubač jedan bataljon Zadarskog odreda: 4. bataljon bio je u rezervi u selu Radovan, dok su 1. i 3. bataljon ostali razmešteni u s. Kašiću i Islamu Latinskom, radi obezbeđenja sa pravca Smilčića, Zemunika i Murvica.

Arhiv VII, k. 1018, br. reg. 6 3; zapovest štaba 6. brigade za 20/21. septembra 1944. godine.

Napad 2. bataljona usledio je 21. septembra u 6 časova, podržan minobacačkom vatrom. Bataljon je u naletu odbacio neprijatelja sa k. 90, dominantne tačke njegove odbrane, ali usled sporosti njenog posedanja, neprijatelj je odmah izvršio protivnapad i ponovo ju je povratio. Pokušaji 2. bataljona da u toku dana odbaci neprijatelja ostali su bez rezultata. Bataljon Zadarskog partizanskog odreda je uspešno odbio napad neprijatelja koji je sa pravca Poljica krenuo u pomoć opkoljenom garnizonu u Rožaneću.^{1*}

Stab brigade je odlučio da smeni 2. bataljon, i da za napad uvede 4. bataljon iz s. Radovina, gde se nalazio u brigadnoj rezervi. Zbog vrlo teškog marša po kiši, bataljon nije mogao biti uveden u napad istog dana i odlučeno je da preuzme položaje 2. bataljona, a da napad izvede tek u toku sutrašnjeg dana. U toku 22. septembra neprijatelj je pokušao da se probije iz okruženog garnizona u pravcu s. Ljubač, ali je to onemogućio bataljon Zadarskog partizanskog odreda. U 20 časova 4. bataljon preuzima napad i, uprkos jake minobacačke i artiljerijske vatre neprijatelja, uspeva da zauzme k. 90, koju poseda delom snaga, a glavninom praveći prolaz kroz žicu, prodire u Rožaneć. Tu neprijatelj pruža otpor svojom zaštitnicom, a glavnim snagama probija obruč preko položaja 3. čete 4. bataljona, koju odbacuje i probija se u pravcu s. Ljubač i Poljica. Borba se završila 22. septembra u 24 časa. 4. bataljon jednim delom svojih snaga preduzima gonjenje, a ostatak upotrebljava za prikupljanje ratnog materijala.

U ovoj borbi 4. bataljon je naneo neprijatelju sledeće gubitke: 38 mrtvih i 21 ranjen. Zaplenjeno je: 1 top 65 mm, 7 puškomitraljeza, 37 pušaka i mnogo drugog raznog ratnog materijala. Uništen je i jedan top 65 mm.¹⁸⁴

IM Neprijatelj je morskim putem iskrcao 250—300 vojnika severno od s. Ljubić i preko noći zaposeo kote 99, 95 i 98. Na tim položajima ostao je do 5 sati kad je započeo napad. Također je neprijatelj jačine oko 170 vojnika napao od Zerave i Nina. Napad je otpočeo u isto vreme sa oba pravca. Zadarski odred, uz pomoć bataljona 6. udarne brigade odbacio je neprijatelja u polazne baze, nanevši mu gubitke: 13 mrtvih i 24 ranjena. Zaplenjeno je: 8 pušaka, 2 tromblonske puške, 30 mina. 1050 metaka. Naši gubici su bili: mrtvih 1 i 4 ranjena (Arhiv VII, reg. br. 39—12/2, k. 1009).

Arhiv VII, reg. br. 39 2, 1009.

Gubici 6. brigade su bili 7 mrtvih i 27 ranjenih.¹⁸⁵

Skoro u isto vreme dok je 6. brigada oslobađala prostor severno od puta Zadar—Obrovac, 5. brigada je oslobodila Skabrnju, Nadin, Galovac i Donji Zemunik; a 14. brigada Lišane i vršila jak pritisak na put Benkovac—Bribirske Mostine.

Posle završenih borbi i ovlađivanja Ražancem, štab 6. brigade donosi odluku da napadne nemačko-ustašku posadu u s. Poljica (zapadno od Ražanca). Ova posada sastavljena od jedne nemačke i jedne ustaške čete — ukupne jačine 350 vojnika pomogla je da se jedan do neprijateljskih snaga probije iz Rožaneca. Garnizon je bio solidno uređen za odbranu: spoljni pojas imao je bunkere, a u samom naselju kuće sa kamenim zidovima predstavljale su jake vatrene tačke, dok su škola i neke druge zgrade u ovom mestu bile organizovane za odbranu kao male tvrđave. Na njima su bili zazidani prozori i napravljene puškarnice u zidovima kuća, gde je god to nađeno za potrebno.

Radi uništenja ovog garnizona štab 6. brigade je naredio:

— 3. bataljonu da izvrši direktan napad na posadu u s. Poljica;

— 1. bataljonu, koji se nalazio u s. Kašiću, da zatvori pravac od Smilčića i Karina;

— 2. bataljonu, koji se nalazio u s. Polešniku, da zatvara pravac od Zemunika;

— 4. bataljonu da ostane u brigadnoj rezervi;

— 1. i 2. bataljonu Zadarskog partizanskog odreda da, posedajući položaje na liniji: k. 24—Bubanj—k. 36—Dračevac, zatvaraju pravac od Zadra.

Napad je počeo 24. septembi-a u 3 časa.

im Poginuli su sledeći drugovi iz 4. bataljona: Janko Filipović, komandir čete; Stanko Badža, zamenik komandira čete; Dimitrije Gaglć, vodnik; Grgo Klarin, vodni delegat; Stevo Zelić, vodnik; Ilija Sukara, vodnik; a iz 3. bataljona: Đuro Sekulić, vodni delegat.

Ranjeni su: Stevo Kanazir, komandir čete; Spiro Cvjetan, vodnik; Iso Pavlica, zamenik komandanta bataljona; Boris Antulov, pomoćnik komesara bataljona; Simo Kuridža, vodnik; Đuro Babić, vodnik; Ive Galeb, zamenik komandira čete. (Vidi relacije 1945. god. u VII. k. 1020 I.

3. bataljon je, posle kratke ali oštre borbe, uspeo da odbaci neprijatelja sa spoljnog položaja i prodre za njim u samo selo, ali naišavši na jako utvrđene zgrade u centru sela, odakle se neprijatelj ogorčeno branio, u toku noći nije uspeo da ovlada ovim uporištem pa se u zoru povukao na polazne položaje.

Štab brigade odlučuje da ponovi napad i iz rezerve uvodi u borbu 4. bataljon, koji predveče 24. septembra smenjuje na polaznim položajima 3. bataljon, a ovaj se povlači u brigadnu rezervu.

25. septembra u 2 časa 4. bataljon ponavlja napad, ali se borba odvija slično kao u toku prethodnog napada 3. bataljona. Neprijatelj napušta spoljnje tačke odbrane i povlači se ka centru, odakle iz utvrđenih zgrada pruža otpor. Borba se produžila ceo dan i noć, ali napad nije uspeo, zbog čega štab brigade povlači 4. bataljon 26. septembra u 3 časa.

Prekidom napada na Poljice, brigada je raspoređena: 1. bataljon u s. Radovinji, gde je bio i štab brigade; 2. bataljon u s. Polešnik; 3. bataljon u s. Račevac i 4. bataljon u s. Visočani.

U ovakvom rasporedu brigada se odmarala, obezbeđujući se od iznenadnog napada neprijatelja. Štab brigade, na osnovu podataka da su se u s. Starigrad, pod Velebitom, ponovo ustaše vratile i da kontrolišu put Obrovac—Karlobag, donosi odluku da preko Velebitskog kanala precaci deo snaga i likvidira ovo uporište.

28. septembra uveče. 1. bataljon 6. brigade, koji je određen za ovu akciju, ukrcava se na barke i veće čamce u Vinjercu, prelazi preko kanala i u toku iste noći napada ustašku posadu, koja, iznenađena, ne prihvata borbu, već se, koristeći noć, izvlači u pravcu Karlobaga.^{1*} Dok se 1. bataljon još nalazio pod Velebitom, u toku 29. septembra, štab brigade je primio zapovest štaba divizije da radi priprema za napad na Benkovac, vrši pritisak na puteve: Karin—Zemunik i Karin—Benkovac i posade u Karinu i Smilčiću.

Međutim, još dok štab brigade nije izdao zapovest za prikupljanje svojih jedinica radi izvršenja dobijenog za-

^{1*} 1. bataljon je ubio 23 ustaše, 15 ranio (Vidi bojnu relaciju 6. brigade VII), k.—1020/1.

datka, izmenila se situacija na prostoru Zadar—Nin—Karin.

Nemci su se u Zadru ukrcali na dva broda a potom iskrcali u s. Ljubač i produžili u pravcu s. Radovinje. Snage Zadarskog partizanskog odreda, koje su branile ovaj pravac, bile su nedovoljne da spreče nastupanje Nemaca, pa zbog toga štab 6. brigade donosi odluku da privremeno odustane od izvršenja dobijenog zadatka dok ne odstrani ovu neočekivanu opasnost.

U ovom cilju, 3. i 4. bataljon, uz sadejstvo Zadarskog partizanskog odreda, preduzimaju napad po sledećem: 3. bataljon pravcem: Bušljeta—Paučina—crkva sv. Spasa; 4. bataljon napada pravcem: k. 127—k. 93—k. 146. Napad je počeo u 10,30 časova. Posle oštrih borbi Nemci su do 17 časova odbačeni u s. Ljubač, odakle su se ponovo ukrcali na brodove i vratili u Zadar.

Dok su jedinice 3. i 4. bataljona odbacivale Nemce u pravcu s. Ljubač, jedna nemačka kolona je sa pravca Zemunika nastupala u pravcu Polešnika, sa ciljem da pomogne one snage koje su se posle neuspeha povlačile u s. Ljubač. Nadiranje ove kolone uspešno je zaustavio 2. bataljon i Nemci su se pred mrak povukli u pravcu Zemunika.

9. Borbe za konačno oslobođenje Benkovca

Prema razvoju situacije u severnoj Dalmaciji i postignutim rezultatima, štab divizije je ocenio da neprijatelj nije više u mogućnosti da preduzima neke veće ofanzivne akcije već da je prešao u odbranu. Pored toga, štab 8. korpusa je raspalagao i izvesnim podacima iz kojih se moglo videti da neprijatelj namerava da se povuče iz Dalmacije.¹⁸⁵

Štab 8. korpusa radio-depešom izveštava glavni štab NOV i PO. „Obaveštajni oficir „Brandenburga“, Moris, rekao da će se Nemci povući pošto izvuku materijal i da im je došlo naređenje za evakuaciju Dalmacije. Tumač hrvatskog jezika kod 264. divizije obaveštava da se ova divizija neće povući iz Dalmacije dok se nemačke trupe ne izvuku iz Grčke, Albanije i Crne Gore". (AVII, k. 119/8, reg. br. 2/5—1).

Zbog toga je štab 19. divizije preduzeo izradu plana za oslobođenje Zadra i u vezi s tim 24. septembra izdao naređenje štabovima brigada radi otpočinjanja priprema za direktan napad na neprijateljski garnizon u ovom gradu.

U istom ovom naređenju štab divizije određuje i regione izviđanja za svaku brigadu u pravcu Zadra i predviđa pojačanu diverzantsku aktivnost, u kom cilju svakoj brigadi upućuje po jednu ekipu diverzanata. Pored ovog naređuje se što jača aktivnost i što veći broj demonstrativnih napada.¹⁻⁰

Na osnovu pojačanja neprijateljskih dejstava na pravcu Zemunik—Benkovac i privlačenju jačih snaga na komunikaciju Knin—Zrmanja, štab 19. divizije je pretpostavio da se neprijatelj priprema za napuštanje i izvla-

„Naše su jedinice vašim zalaganjem očistile pretežan dio Ravnih Kotara. Prema mnogim podacima okupator je spreman na povlačenje. U tu svrhu nepr. pješadijska koncentracija u Zadru i Vrani, kako bi uskoro preko Benkovca krenule pravcem Drniš—Bihać. Iako se neprijatelj nalazi sa relativno jačim snagama u D. Karinu, Benkovcu i Vrani, nama je uspelo održati se i pročistiti Ravnne Kotare. Može se reći da okupator nije preduzimao ozbiljnije protumjere na naše snage u Kotarima. Eto došli smo na kapiju Zadra. Poslije mnogo vjekova prvi put dolaze jedinice naše vojske u tako neposrednu okolinu Zadra. To je veoma važna činjenica. S jedne strane to je jasan dokaz da je okupator toliko slab i da nije u stanju preduzeti operacije čišćenja i odbacivanja naših snaga iz blizine štaba 891. regimente. S druge strane, što je jednim djelom naglašeno, jedinice N. O. vojske prešle su negdašnju granicu Zadra kao sastavnog djela fašističke Italije. Sve borce i rukovodioce treba prožeti težnja da Zadar oslobodimo. Samo vlastitom borbom, neposrednim udarom možemo pojačati prava i zahtjeve na ovaj stari i nekada naš grad. Vama je poznato da u savezničkoj javnosti nisu određena gledišta po pitanju Zadra u odnosu na novu Jugoslaviju, a italijanski imperijalisti gaje halapljive težnje da poslije i ovoga rata ostane Zadar kao čir na tijelu Dalmacije i Jugoslavije, (grof Sforca i ostali). Bez sumnje je Zadar naš po etnografskom i geografskom pravu. Ali mi nećemo ostati u odnosu na Zadar samo sa argumentima moralnih činjenica, nego sve to moramo potkrijepiti faktom da smo mi prolili krv za oslobođenje starog grada. Samo tako moći ćemo sa punim pravom da izademo pred savezničku javnost i diplomatski za zelenim stolom. Treba rasplamsati težnju svih boraca i rukovodilaca za idejom borbe za Zadar”

Navedeno naređenje je napisao komandant divizije Stanko Parmać (Zbornik, t. V, knj. 33, dok. br. 93)

čenje svojih snaga iz severne Dalmacije. Da bi se ovo sprečilo i obezbedila slobodna teritorija od upada četničkih i ustaških jedinica, štab divizije menja svoju zamisao 0 napadu na Zadar i donosi odluku da neprijatelju onemogućiti ostvarenje njegove namere. U skladu s tim štab divizije grupiše svoje brigade na glavnim komunikacijama 1 u tom smislu naređuje:

5. brigadi da se prikupi u rejonu s. Nadin—Zagrad—Lišane, sa zadatkom da neprijatelju onemogućiti saobraćaj na komunikaciji Benkovac—Zemunik i istovremeno i da izvrši izviđanje neprijateljskih snaga u Benkovcu;

14. brigadi da na odseku s. Donji Lepuri—Korita (k. 163) drži neprekidno pod kontrolom komunikaciju koja vodi od Benkovca prema Bribirskim Mostinama;

6. brigadi da se prikupi u rejonu sela Pridraga—Kašić—G. Biljani i spreči saobraćaj na putevima: Zemunik—Smilčić—Karin, i Smilčić—Benkovac i usko sadejstvuje sa 5. brigadom u izvršenju njenog zadatka;

Grupi severnodalmatinskih partizanskih odreda da prodire u pravcu Bokanjca, Zemunika i Nina i da sa Kninskim partizanskim odredom dejstvuje na putu Knin—Zrmanja.

Posebne zadatke u ovom naređenju dobile su 5. i 6. brigada: da prikupljaju što detaljnije podatke o neprijateljskim snagama i to: 5. u Benkovcu, a 6. u Atlagića Kuli i Benkovačkom Selu.

Neprijatelj je iz Benkovca pokušavao da ovlada komunikacijom Benkovac—Bribirske Mostine, ali su ga jedinice 14. brigade odbacile nazad u Benkovac. Goneći neprijatelja, koji se povlačio, 14. brigada je 29. septembra ovladala selom Kožulovac, koje se nalazi južno od samog grada Benkovca, čime je još više onemogućila iznenadan ispad neprijatelja komunikacijom u pravcu Bribirskih Mostina.

U toku 30. septembra 6. brigada se po naređenju štaba divizije koncentrisala za predstojeći napad na Benkovac u rejonu: Pridraga—Gornje Biljane—s. Paljuh 1. bataljon je stigao u navedeni rejon, u sastav brigade, noću 30. septembra 1. oktobra.

Nemci 1. oktobra jednom četom vrše nasilno izviđanje iz Karina u pravcu Pridraga, ali ih je dočekao jakom

vatrom 1. bataljon i oni su bili prinuđeni da se vrate u Karin. Njihova kolona, koja je 2. oktobra pošla iz Smilčića za Benkovac, ostavila je kod crkve sv. Jerolima u Korlatima deo 2. bataljona 891. puka 264. divizije kao zaštitnicu, na koju je u 11 časova izvršila napad 5. brigada (u napadu je sadejstvovala i 2. četa 3. bataljona 6. brigade). Borba je trajala do 15 časova, ali je nemačka zaštitnica zadržala svoje položaje.

Brigada je u ovom rejonu ostala do 4. oktobra.

U borbama na pravcu Karina i na položajima kod Korlata, Nemci su imali 68 mrtvih i 30 zarobljenih, dok gubici brigade iznose 7 mrtvih i 10 ranjenih.¹⁸⁷

S obzirom na dolazak jedne nemačke kolone od Zadra u Benkovac i na pokušaj Nemaca da se 29. septembra probiju iz Benkovca u pravcu Bribirskih Mostina (što je sprečila 14. brigada), štab divizije je odustao od napada na Zadar, ceneći, prema ovim pokretima, da Nemci namestavaju da napuste severnu Dalmaciju, pa je doneo odluku da napadne na neprijateljske snage u Benkovcu.

U Benkovcu su se nalazili: 2. bataljon 891. puka 264. nemačke divizije, 5. bataljon ustaške Zadarske polubrigade i delovi Benkovačke i Leteće četničke brigade sa nekim manjim delovima raspršenih četničkih jedinica; ukupno oko 1.000 vojnika.

Prema prikupljenim podacima Benkovac je bio dobro utvrđen bunkerima, izgrađenim od armiranog betona, bodljikavom žicom i nagaznim minama, a naročito je bila utvrđena Grubića-glavica i uzvišenje Cučar, gde se nalazio benkovački vodovod.

Imajući u vidu neprijateljske namere i s obzirom na prikupljene podatke, štab 19. divizije je 2. oktobra naredio svojim brigadama da napadnu Benkovac. Direktni napad na sam grad trebalo je obezbeđivati od neprijatelja sa pravaca: Bribirske Mostine, Vrana, Zadar i Karin.

Zadatak 6. brigade je bio: da se u toku 3. oktobra prebaci iz rejona Pridraga, južno od puta D. Karin—Smilčić; sa zadatkom da sa dva bataljona izvrši napad na ne-

¹⁸⁷ Iz 6. brigade poginuo je Duro Sekulić, vodni delegat, a ranjen je Sava Gak, vodnik (vidi relaciju 6. brigade). AVII, k. 1020/1.

prijateljsku posadu u Benkovcu sa severa, a da se sa druga dva bataljona obezbeduje od pravca Karina, na liniji Zupčići—G. Biljani, s tim da aktivno dejstvuje na neprijateljsku posadu u Karinu, a po ovladivanju Benkovačkim Selom, da jedan svoj bataljon izvuče u brigadnu rezervu.

5. brigada je trebalo da napadne preko Šopota, Grubića i Krekića-glavice na vojne kasarne u gradu. Ovoj brigadi je sugerirano da u toku noći, pred napad, ubaci u grad jedan svoj bataljon da dejstvuje u neprijateljskoj pozadini.

14. brigada je imala zadatak da zauzme Buković i da u rejonu s. Lišane postavi obezbedenje na pravcu od Bribirskih Mostina. Partizanski odredi su imali zadatak: Zardarski da dejstvuje u pravcu Nina i Bokanjca; Benkovački da izoluje neprijateljsku posadu u Perušiću; Kninski da sprečava neprijatelju saobraćaj na putevima Otrić—Knin i Siritovci—Roški Slap. Bataljon narodne odbrane je imao da dejstvom sa pravca Zečeva veže neprijateljsku posadu u Đeverskama.

Bilo je predviđeno da jedinice budu spremne za noć 3. 4. oktobra. Da bi se probile iz Benkovca, nemačke snage su 3. oktobra u zoru preduzele napad i nastupanje u pravcu Bribirskih Mostina. Ispred sela Kožlovac, gde su se nalazile jedinice 14. brigade, došlo je do borbe. Istovremeno su neprijateljske snage preduzele nastupanje sa pravca Bribirskih Mostina u pravcu Benkovca. Tako se 14. brigada našla napadnuta sa fronta i pozadine. U toku dana neprijatelj je uspeo da odbaci snage 14. brigade iz Kožlovca na liniju: Brgud-Mijanica (tt. 413)—D. Lepuri i da ovlada linijom Korito (k. 163)—Orlovača (tt. 406).

Posle prebacivanja 6. brigade, južno od puta Smilčić—D. Karin, njen štab je, radi napada na Benkovac, dao svojim jedinicama sledeće zadatke:

— 1. bataljonu da ovlada Benkovačkim Selom, a potom da nastupa u pravcu Benkovca;

— 4. bataljonu da napada duž komunikacije koja iz D. Karina vodi u Benkovac;

— 2. bataljonu da se postavi u rejonu zaseoka Zupčić radi obezbeđenja sa pravca D. Karina i Smilčića;

— 3. bataljonu da se postavi u rejon s. Opačić radi obezbeđenja sa pravca Zemunika i Smilčića;

1. i 4. bataljon su izvršili napad 4. oktobra u 20 časova.

1. bataljon je bez neke veće borbe uspeo da ovlada Benkovačkim Selom, potom je produžio nastupanje u pravcu Benkovca i stigao do žičanih prepreka ispred samog grada, ali je jaka neprijateljska vatra onemogućila njegov dalji prodor.

4. bataljon je snažnim naletom uspeo da odbaci neprijatelja sa visa Cučur, potom da jednom četom izbije na put koji sa juga ulazi u Benkovac i zauzme položaj kod crkve sv. Ivan.

5. brigada je zauzela Šopot i Krekića-glavicu, ali su svi pokušaji da zauzme Grubića-glavicu i preko nje upadne u sam grad ostali bez rezultata.

Pošto 5. brigada nije uspela da prodre u grad, a neprijateljske snage su nastupale od Bribirskih Mostina ka Benkovcu, 14. brigada nije mogla da izvrši napad s juga. U takvoj situaciji štab 6. brigade bio je prinuđen da 5. oktobra u 3 časa povuče 1. bataljon u Benkovačko Selo, a 4. bataljon u zaselak Alavanje.

Isto tako, 2. bataljon je bio povučen u rejon Zupčić.

U toku 5. oktobra brigade su ostale na svojim položajima, blokirajući neprijateljski garnizon u Benkovcu i tukući ga povremeno artiljerijskom i minobacačkom vatrom radi iznuravanja. Neprijatelj je pokušao da probije blokadu, pa je u tom cilju istovremeno preduzeo napad na položaje 6. brigade sa snagama od Benkovca i od D. Karina, duž puta koji spaja ova dva mesta. Da bi deblokirala Benkovac, komanda 373. nemačke legionarske divizije poslala je iz Gračaca kao pojačanje posadi u D. Karinu jedan bataljon 384. pešadijskog puka.

Dvostrukim napadom ove nemačke snage su odbacile 2. bataljon sa položaja na Debelom brdu, pa je štab 6. brigade uveo u borbu i 3. bataljon iz rezerve. Ova dva bataljona su uspela da odbace Nemce sa Debelog brda do samog D. Karina. Potom je za zatvaranje ovog pravca ostao 3. bataljon, dok je 2. bataljon povučen u rezervu.

U isto vreme naše snage su uspеле da odbace neprijatelja koji je pokušavao da se probije iz Benkovca.

I na frontu 14. brigade neprijatelj je bio prinuđen da se povuče u Benkovac i ova je brigada delom svojih snaga zaposela s. Buković, a ostale njene snage su na liniji s. Kozlovac—s. Lišane zatvorile pravac od Bribirskih Mostina prema Benkovcu.

Posle ovih borbi štab 19. divizije je odlučio da privremeno obustavi dalje napade na Benkovac, ali ga i dalje drži u blokadi, zatvarajući sve spoljne prilazne pravce koji izvode ka ovom gradu.*⁸

U zoru 7. oktobra neprijatelj je izvršio jači napad na položaje 5. brigade u pravcu s. Šopota i Perušića, ali bez rezultata, pa je posle podne ponovio napad u istom pravcu. U takvoj situaciji, 5. brigada uvodi u borbu i svoj bataljon iz rezerve, a i 6. i 14. brigada delom svojih snaga preduzimaju napad na sam grad.

Oko 15,30 časova 1. i 4. bataljon 6. brigade uspevaju da ovladaju jugoistočnim delom grada pa su, prodrevši u grad, napali s leđa neprijateljske snage koje su vodile borbu sa 5. brigadom na pravcu s. Sopota. Istovremeno su vodili borbu dva bataljona 14. brigade, jedan direktno u pravcu grada, a drugi u pravcu s. Šopot, udarajući u levi bok neprijateljske snage koje su se probijale iz obruča.

Međutim, neprijatelj je ipak uspeo da se probije u pravcu Vrane, odakle se kasnije povukao u Biograd na Moru.

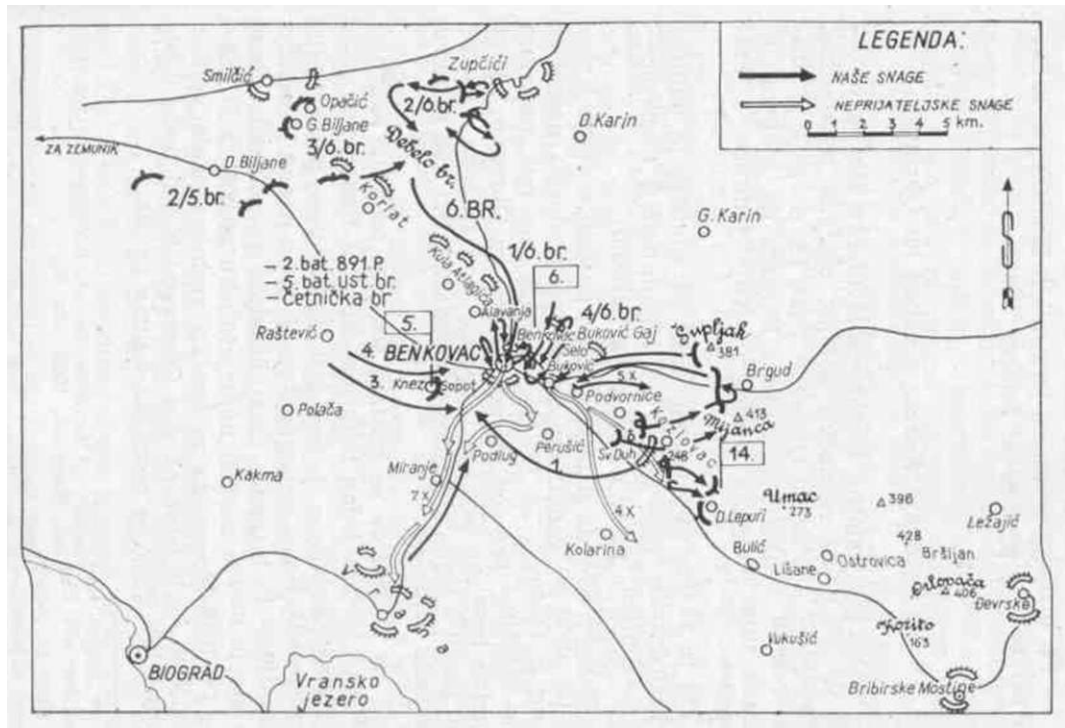
Ne raspolaže se sa tačnim podacima o neprijateljskim gubicima u ovim borbama, ali su oni svakako bili znatni.

6. brigada je imala 9 mrtvih i 55 ranjenih.

Po oslobođenju Benkovca, naše snage su bile ovako raspoređene:

— 5. brigada u Benkovcu;

O borbama na prilazima Benkovcu u izveštaju nemačkog poslanika u Zagrebu od 4. oktobra 1944. godine se kaže: „Na srednjodalmatinskoj ravni između Zadra i Šibenika 19. neprijateljska divizija zatvorila više važnih dalmatinskih puteva. Naše snage su se iskrcale na sev.-zap. uglu srednjodalmatinske ravnice kod Ražanca i sa uspehom napale jače neprijateljske snage u prostoru sev. Zadra. I kod Bribira (25 km sev. zap. Šibenika) počela je naša akcija radi oslobođenja puteva za dotur. Sev. zap. od Drniša odbačen jači neprijatelj prema jug. ist. U prostoru zap. od Trogira i kod Primoštena borbe sa delovima 20. i 26. nepr. div. (Mikrofilm London-N 11, 304456-^104457 u VII).

Oslobodenje Benkovca (3—7. oktobra 1944.)

— 6. brigada u rejonu s. Alavanje, sa zadatkom zatvaranja pravca od D. Karina;

— 14. brigada u rejonu Bribirskih Mostina, sa zadatkom zatvaranja pravca od Roškog Slapa.

10. *Oslobođenje Karina i napad na Obrovac*

Nakon oslobađanja Benkovca izviđačka služba je otkrila da se jedna nemačka kolona, ojačana tenkovima, prebacuje iz Gračaca u Obrovac. Štab 19. divizije je pravilno ocenio situaciju i nameru Nemaca da snagama iz Gračaca interveniše i pomognu svoje jedinice u Primorju.¹

Da bi razbio ovu kolonu štab 19. divizije je odlučio da koncentriše jače snage na komunikaciji Obrovac—Karin—Smilčić, pa je u tom cilju naredio:

— 6. brigadi da jedan bataljon postavi u rejon Vršeljke (k. 354) sa zadatkom da se, po prolasku nemačke kolone iz Obrovca za D. Karin, spusti na put, napadne njeno začelje i preseče joj odstupnicu za Obrovac; zatim da jedan bataljon postavi u zasedu kod zaseoka Vrkića-Stan, jedan u rejon s. Dubroje, a jedan zadrži kao rezervu u zaseoku Dinovići;

— 5. brigadi da se postavi severno od puta Karin—Smilčić, s tim da jedan bataljon ostavi u Benkovcu.

Nemačka kolona je noću 9/10. oktobra pristigla iz Obrovca u D. Karin, izbegavši predviđeni napad iz zasede 4. bataljona 6. brigade. Ovaj bataljon je zakasnio zbog toga što je morao zaobići neprijateljsku posadu u D. Karinu, po nije mogao da za kratko vreme savlada veliku razdaljinu, te je izbio na put Obrovac—Karin noću 9/10. oktobra, tek pošto je nemačka kolona prošla.

Todor Radošević. „Ofanziva za oslobođenje Dalmacije”, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1966. str. 63.

Štab 15. nemačkog korpusa bio je uputio za pomoć snagama, koje su držale Benkovac, delove 383. pešadijskog puka 373. legionarske divizije (pored ranije upućenog jednog bataljona 384. pešadijskog puka iste divizije). Međutim, ove snage su pristigle pošto je Benkovac bio oslobođen.

Ujutro 11. oktobra neprijatelj je preduzeo napad u pravcu Benkovca (jačim snagama) i u pravcu Smilčića (slabijim snagama).^{vo} Uz podršku jake minobacačke i artiljerijske vatre je uspeo da do kraja dana potisne naše snage i ovlada, na pravcu za Benkovac, dominantnim položajem Debelim brdom i zaseocima Vojvodiči i Stegnjajići, a na pravcu prema Smilčiću zaseokom Culina.

Naročito je žestoku borbu vodio 1. bataljon, koji je u toku noći 11/12. novembra jedva zadržavao dalje prodiranje neprijatelja na položajima kod Debelog brda. Zato štab brigade tu uvodi u borbu i 2. bataljon, koji je do tada bio u rezervi i tako je 11. novembra neprijateljsko nastupanje na ovom pravcu bilo zadržano.

Toga dana je 4. bataljon, koji se nalazio u rejonu s. Kruševo, odbio jednu nemačku kolonu, koja se iz Obrovca kretala u pravcu D. Kruševo, dok je 3. bataljon zaustavio dalje nastupanje nemačkih snaga, što su nadržale od D. Karina ka Smilčiću. 12. oktobra oko 16,30 časova, 1. i 2. bataljon su izvršili protivnapad i, preotimajući Debelo brdo, naterali Nemce na povlačenje ka D. Karmu. Ovo je iskoristio 3. bataljon i odbacio neprijatelja na svom pravcu (od Smilčića prema D. Karinu).

Za ovo vreme jedna neprijateljska grupacija napada na 4. bataljon, koji je zatvarao put Obrovac—D. Karin, i uspeva da ga odbaci u pravcu Zelengrada i ovaj put oslobodi, pa se tuda borbena grupa „Herman“, pa narednju štaba 15. brdskog korpusa, noću 12 13. oktobra povukla u Obrovac. Posle ovoga, štab 6. brigade je uputio 1. i 2. bataljon u s. Kruševo, sa zadatkom obezbeđenja sa pravca Obrovca; 4. bataljon je zadržan u s. Zelengrad, a 3. u s. D. Karin.

Štab brigade, ponesen oslobođenjem Benkovca i Karina i pretpostavljajući da neprijatelj namerava da se povuče i iz Obrovca, samoinicijativno odlučuje da u toku noći 14/15. oktobra napadne posadu u ovom mestu. U tom cilju je naredio:

^M Ova nemačka grupacija nosila je naziv „Borbena grupa . Dalmacija“ (prema navodima u knjizi „Ofanzive za oslobođenje Dalmacije“ od Todora Radoševića, izdanje Vojnoistorijskog instituta. 1P66. god.)

— 1. bataljonu, kome je pridato jedno minobacačko odeljenje, da napadne sa zapada, oslanjajući desno krilo na put Obrovac—Jurjevići a levo na levu obalu r. Zrmanja;

— 3. bataljonu da napadne sa jugozapada, sa pravca zaseoka Karlovac;

— 4. bataljonu da južno od Obrovca prede reku Zrmanju u s. Muškovci, sa ciljem napada na Brevar i Brevarice, sa desne obale reke Zrmanje;

— 2. bataljonu da ostane kao rezerva u rejonu k. 123, na komunikaciji Bilišani—Obrovac.

Jedan bataljon Kninskog partizanskog odreda, koji je privremeno bio stavljen pod komandu 6. brigade, upućen je na put Obrovac—Gračac, da na prevoju Prezid štiti napad brigade od neprijateljske intervencije sa pravca Gračaca.

Napad je otpočeo 14. oktobra u 18,30 časova.

I pored energičnog napada bataljona 6. brigade u toku cele noći se nije mogao postići ni delimičan uspeh. U Obrovcu su se nalazile jake neprijateljske snage. Pored grupe „Herman", garnizon su branile i ranije stacionirane nemačke jedinice u Obrovcu, kao i znatan broj ustaša i četnika, pa je neprijatelj ne samo po naoružanju već i brojno bio mnogo nadmoćniji. Zbog značaja Obrovca i njegove pogodnosti za odbranu, neprijatelj je pružio žilav otpor i sve je napade snaga 6. brigade u toku noći odbijao, pa su se one u zoru 15. oktobra povukle na liniju: k. 129—Karlovac k. 239—203.

Rano ujutro neprijatelj je preduzeo napad na ove naše položaje, ali bez rezultata i posle borbi koje su trajale skoro čitav dan.

Posle ovih okršaja štab 6. brigade povukao je svoje jedinice u s. Kruševo, s tim što je radi obezbeđenja ostavio južno od Obrovca 3. bataljon.

U toku noći 19/20. oktobra 6. brigada je ponovila napad na Obrovac, ali bez rezultata, pa je štab brigade povukao svoje bataljone na polazne položaje. U ovakvoj situaciji, posle neuspešnih pokušaja 6. brigade, štab 19.

divizije donosi odluku da, radi oslobođenja Obrovca, grupe jače snage, kako bi na taj način oslobodio jedinice divizije i angažovao ih u pravcu Biograda na Moru i garnizona na desnoj obali r. Krke.

Tako je štab 19. divizije upotrebio za oslobođenje Obrovca: dva bataljona 5. brigade i tri bataljona 6. brigade, kojoj je bila pridata jedna baterija (dva topa od 105 mm i jedan top od 75 mm). Bilo je predviđeno da napad počne 21. oktobra u 14 časova.

6. brigada je napadala po sledećem:

— 4. bataljon, pošto se prebacio preko Zrmanje pravcem s. MuškoVci—zaselak Židine;

— 2. bataljon levom obalom Zrmanje;

— 3. bataljon pravcem Krš, k. 239.

Dva bataljona 5. brigade napadali su pravcem Stražbenica, k. 220.

Vatreni položaji artiljerije bili su u s. Bilišane (za-seoci Olujić i Badža).

Na prevoju Prezid, kod Deminjaka, pravac prema Gračacu, zatvarali su 4. bataljon 6. brigade i jedan bataljon Kninskog partizanskog odreda.

Bataljoni 6. brigade su počeli da nastupaju u tačno određeno vreme za napad. Bataljoni 5. brigade su zaka-snili sa napadom skoro tri puna sata. Tako napad na Obrovac nije usledio jednovremeno, te je neprijatelj imao dovoljno mogućnosti da svu svoju vatru koncentriše na jedinice 6. brigade. I posle napada bataljona 5. brigade, neprijatelj je uspeo da na svim pravcima taj napad zau-stavi. Borbe su vođene nesmanjenom žestinom čitavu noć, ali svi pokušaji naših jedinica da se uklone ili ovladaju nekom tačkom bili su sprečeni.

Posle neuspelog napada, naše jedinice su ostale da blokiraju okruženog neprijatelja u Obrovcu. Štab 19. divizije je tražio od štaba 8. korpusa da interveniše kod saveznika da bi njihova avijacija bombardovala neprijateljski garnizon u Obrovcu i dobijen je odgovor da bombardovanje treba da usledi 24. oktobra. Do toga vremena jedinice su ostale na polaznim položajima.

Neprijatelj je svakodnevno iz rejona Gračaca vršio ispade u pravcu Obrovca, što je kod štaba 6. brigade stvorilo utisak da neprijatelj iz Obrovca ima nameru da se izvuče za Gračac. Zbog toga je 25. oktobra, na desnu obalu Zrmanje, bio prebačen još jedan bataljon 6. brigade, tako je ona na desnoj obali ove reke imala svoja tri bataljona i jedan bataljon Kninskog partizanskog odreda. Istoga dana 2. bataljon 6. brigade, koji je branio položaje na prevoju Velebita kod Prezida, ceo dan vodi borbu sa neprijateljem koji nastoji da se iz Gračaca probije u Obrovac.

Na komunikaciju Obrovac—Gračac upućen je i Benkovački partizanski odred.

U borbama za oslobođenje Benkovca, Karina i u napadu na Obrovac, brigada je imala velike gubitke: 28 poginulih i 171 ranjen.¹⁹¹

Kapetan Milan Celić, zamenik komandanta 6. brigade, bio je teško ranjen u glavu i prilikom transportovanja u divizijsku bolnicu, četiri saveznička aviona tipa „Spitfire“ mitraljirali su sanitetska kola u kojima je prevožen i tom prilikom je po drugi put ranjen (i još tri

"" Od starešina 6. brigade poginuli su pored kapetana Celića: iz 1. bataljona: poručnik Đuro Koča, komandant bataljona; Sime Kolega, delegat voda; iz 3. bataljona: Dević Mile, komesar čete; iz 4. bataljona: Đuro Madić, komandir čete.

Od starešina su ranjeni: iz 1. bataljona 7: Jovan Ljevaja, delegat; Ilija Radić, vodnik; Tade Kalopko, vodnik, Tine Jonav, komandir čete; Božo Karović, delegat, Petar Radić, delegat, Tomo Milošević, vodnik; iz 2. bataljona 6: Kazimir Zakić, vodnik; Avgustin Kolega, delegat; Drago Miletić, vodnik; Petar Pandžer, komesar bataljona. Milan Carić, komandant bataljona; Krževalj Simić, obavestajni oficir; iz 3. bataljona — 13: Lazar Trivić, vodnik; Stevo Zatruljić, zam. komandanta bataljona; Andrija Kostić, delegat; Sime Bakotić, vodnik. Milan Jokić, operativni oficir, Ilija Torbica, komandir čete; Ante Davić, komandir čete, Gojko Matić, delegat, Olujić Lazo, komandir čete; Petar Alavanja, delegat; Ivo Antonja, komesar čete, Blagoje Veselinović, zam. komandira; Savo Minić, zam. komandira; iz 4. bataljona 6: Savo Minić (Bučanov), zam. komandira, Veselinović Blagoje, zamenik komandira, Ante Madar, delegat, Mirko Radić, vodnik. Lazo Banić, komandir čete, Božo Trivić delegat.

takođe već ranije ranjena druga), pa je posle nekoliko dana umro u divizijskoj bolnici. Stab 19. divizije bio je zbog ovoga ogorčen, a i zbog toga što saveznička avijacija nije dejstvovala u vreme koje je utvrđeno, pa je tražio i intervenciju štaba 8. korpusa (4).¹⁹²

^{1,5} Stab 19. divizije 25. oktobra dostavio je radio-depešu štabu 8. korpusa sadržine: „25. oktobra u 11.27 časova 4 engleska „Spitfire“ mitraljirali su kod Zegara naša sanitetska kola i teže su ranila 3 ranjena druga i kapetana Colića. Za vreme akcije na Gračac, Englezi su bombardovali Ervenik umesto Gračac. Redovito kad smo tražili bombardovanje, ono je dolazilo 5 dana kasnije, kada se situacija izmenila“. (Arhiv VII. k. 523, reg. 11—9/2).